

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Českého jazyka a literatury
Studijní program: 2. stupeň
Kombinace: český jazyk – občanská výchova

Destrukce mýtu o nadpřirozených silách v české
meziválečné autorské pohádce

Destruction of a myth about supernatural forces in the Czech modern
literatures fairy tale between the First and Second World War

Destruktion des Mythos der zauberhaftlichen Mächte in den tschechischen
Autorenmärchen zwischen der Ersten und Zweiten Weltkrieg

Diplomová práce: 03–FP–KČJ–012

Autor:

Jakub Kadečka

Podpis:

.....

Adresa:

Jenišovice 220

468 33, Jenišovice

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Váňová

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
69	16 648	0	1	30	3

V Liberci dne: 16. 6. 2006

Za titulní stránku s názvem DP se vloží kopie vyplněného formuláře: **Zadání diplomové práce.** Zatím jsou místo něho uvedeny informace týkající se agendy kolem diplomové práce.

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 16. 6. 2006

Jakub Kadečka

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědom toho, že: užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Jakub Kadečka

Podpis:

Adresa:

Jenišovice 220
468 33, Jenišovice

Datum:

16. 6. 2006

Poděkování:

Děkuji všem, bez nichž bych asi nikdy svoji práci nedokončil, přítelkyni Jitce a mé matce Janě Kadečkové za korekce chyb, pracovnícím Státní vědecké knihovny v Liberci za pomoc při vyhledávání pramenů. Především děkuji Mgr. Kateřině Váňové za trpělivost při vedení práce i při všech odkladech dokončení práce a kolegyni, studentce Dagmar Kindlové z Jablonce n. N. za odborné připomínky a rady.

Destrukce mýtu o nadpřirozených silách v české meziválečné autorské pohádce

Jakub Kadečka

DP-2003

Vedoucí DP: Mgr. Kateřina Váňová

Východisko práce: Předběžnou sondou, která byla provedena v rámci referátu pro literární seminář, byl v mnoha autorských pohádkách české meziválečné literatury zjištěn hojný výskyt prvků zcivilnění, z nichž mnohé vedou k záměrné destrukci mýtu o nadpřirozených silách.

Předmět práce: Předmětem zkoumání DP je literární produkce autorů moderní pohádkové tvorby meziválečného období se zaměřením na prvky zcivilnění a tedy destrukce mýtu o nadpřirozených silách.

Metody, prostředky a cíle práce: Cílem práce je shromáždit, analyzovat a interpretovat texty autorů pracujících s destrukcí mýtu o nadpřirozených silách.

Vycházíme z předpokladu, že záměrná destrukce mýtu je mimo jiné projevem snahy autora zobrazit „konec starých časů“ – nastávající moderní doba se obejde bez mýtických sil a konec strachu ze strašidel, která se mohou každou chvíli odněkud vynořit (pocit lidí – pravděpodobně v důsledku první světové války).

Diplomová práce bude zaměřena na projevy kontaminace a konfrontace realistických příběhů s folklorními tradicemi (postavy a děje), realistických situací s autorskou fabulací. Pokusíme se vysledovat společnou základnu snah o demytizaci a provést komparaci pojetí destrukce u jednotlivých autorů.

Summary

The works tries to study and describe the deconstruction of a myth about supernatural forces at authors of the Czech modern literatures fairy tale between the First and Second World War.

Zusammenfassung

Diese Arbeit bietet die Analyse der Destruktion des Mythos der zauberischen Mächte bei Autoren den tschechischen Autorenmärchen zwischen der Ersten und Zweiten Weltkrieg.

Obsah:

1. Úvod.....	6
1.1 Výběr tématu	6
1.2 Cíle a předpokládané přínosy	6
1.3 Struktura práce	7
1.4 Pojmy destrukce mýtu a demytizace	7
2. Charakteristika pohádky.....	9
2.1 Klasifikace pohádky, vymezení autorské pohádky	9
2.2 Tradiční pohádkové prvky a postupy	12
2.3 Vývoj a přehled české autorské pohádky mezi válkami.....	13
2.3.1 Dvacátá léta 20. století	13
2.3.2 Třicátá léta 20. století	15
3. Destrukce mýtu o nadpřirozených silách.....	18
3.1 Rozbor pohádek jednotlivých autorů.....	18
3.1.1 Jiří Mahen	18
3.1.2 Helena Malířová	20
3.1.3 Marie Majerová	22
3.1.4 Bratři Čapkové	24
3.1.5 Vladislav Vančura.....	33
3.1.6 Karel Poláček	34
3.1.7 Josef Lada	37
3.2 Charakteristika typů destrukce mýtu a návrh třídění autorů	41
3.2.1 Autoři „adaptující“ folklorní pohádku	41
3.2.2 Pohádky naruby	43
3.2.3 Pohádky napodobující lidovou pohádku	44
3.2.4 Prolnutí pohádky s civilním světem	45
3.2.5 Shrnutí	47
4. Autorská pohádka psaná dětmi, pohádka v očích dětí	48
4.1 Představení projektu.....	48
4.2 Výstupy projektu.....	51

4.2.1 Postavy a jejich nové pojetí v pohádkách žáků páté a šesté třídy.....	51
4.2.2 Moderní pohádka v pojetí žáků deváté třídy	56
4.2.3 Závěry	57
5. Závěr	59
6. Seznam pramenů.....	62
7. Seznam příloh.....	64

1. Úvod

1.1 Výběr tématu

Při výběru tématu jsme se pokoušeli nalézt látku, která by byla pro vypracování diplomové práce dostatečně obsáhlá a zároveň by korespondovala s literárními zájmy autora. Téma bylo částečně rozebíráno na semináři Mgr. Kateřiny Váňové Kaleidoskop moderní autorské pohádky. Po jeho skončení se autor práce s vedoucí semináře dohodl na hlubším rozpracování tématu demytizace formou diplomové práce se zaměřením na české meziválečné autory.

1.2 Cíle a předpokládané přínosy

Cílem práce je analyzovat prvky demytizace jako jednoho z prostředků proměny české autorské pohádky meziválečných autorů, její přizpůsobení nové, moderní době a momentálním požadavkům. Popíšeme, jak jednotliví autoři k autorské pohádce přistupovali a jaké byly cíle jejich tvorby. Hlavním cílem práce je popsat demytizační úsilí¹ těchto autorů. Analyzujeme, jak svou pohádkou boří zavedené postupy a mýty lidové pohádky, a to primárně na úrovni charakteru a funkce postav tradiční pohádky v jejich díle. Všimneme si jejich práce s pohádkovými motivy.

Součástí práce je též návrh projektu použitelného při výuce na základní či střední škole. Uvedeme dílčí zhodnocení aplikace tohoto projektu při výuce.

Práce též doplňuje funkci odborné sekundární literatury. Destrukci mýtu o nadpřirozených silách se cíleně odborné práce nezabývají. Autoři zmiňují tuto proměnu pohádky, která se v kontextu české literatury objevuje poprvé těsně před první světovou válkou, pouze okrajově.

¹ Viz níže v kapitole 1.4.

1.3 Struktura práce

Jednotlivé kapitoly práce se zaměřují na dílčí úseky zkoumané problematiky. Je třeba se zabývat autorskou pohádkou především jako celkem a teprve následně hledat jednotlivé postupy boření mýtů o nadpřirozených silách jednotlivých autorů. V prvních kapitolách charakterizujeme pohádky obecně a nastiňujeme vývoj pohádky meziválečné. V následujících kapitolách se zaměříme na vybrané autory a na to, jak se vyrovnali s konfrontací tradiční a moderní pohádky.

Součástí práce je projekt zaměřený na povědomí žáků základní školy o pohádce. Klademe si společně otázku, jak dnešní děti chápou lidovou a autorskou pohádku, co pro ně pohádka znamená a jakými způsoby se vypořádaly s vlastním pokusem o demytizaci pohádky.

V naší práci budeme vycházet z členění na pohádku folklorní (lidovou), klasickou (tradiční, literární) a autorskou (viz Vařejková, 1998). Východiskem této práce se pak stává rozbor celého širokého spektra české autorské pohádky mezi válkami s akcentem na rozbor typů destrukce mýtu o nadpřirozených silách.

1.4 Pojmy destrukce mýtu a demytizace

Pojmem destrukce mýtu rozumíme aktualizaci postav tradiční pohádky změnou jejich charakterových vlastností a jejich vsazením do každodennosti². Destrukce však probíhá také na rovině jazykové, např. užitím humoru a při kompozici autorského textu, odlišné od výstavby textu folklorního (podrobněji viz kapitoly 3.1 a 3.2).

² Podle našeho mínění vždy nadpřirozené bytosti v pohádce vystupovaly alespoň částečně v reálném prostředí. Odlišnost od tohoto prostředí je činila nadpřirozenými. Tedy: nadpřirozenost postavy vyplývá z jejího vymezení vůči realitě.

Podle názoru tvůrců autorské pohádky³ se nastávající moderní doba obejde bez mýtických nadpřirozených sil klasické pohádky. Zároveň se autoři moderní pohádky snaží vypořádat se strachem dětského recipienta ze strašidel a přiblížit pohádku nové generaci dětí.

K dosažení svých záměrů zvolili spisovatelé cestu narušení tradiční pohádky prvky **demytizace**. Ta probíhá na několika rovinách: demytizace tradičních postav, motivů, kompozice a novým pojetím syžetu.

Autoři bourají tradiční představy o pohádkové bytosti konfrontací s každodenní realitou. Postavy klasické pohádky se musí vypořádat s novými poznatky vědy a novými výdobytky civilizace, jako jsou např. motocykl či automobil, ale i škola. Ve svých pohádkách ukazují tyto spisovatelé tradiční postavy v novém duchu, obohacují je o nové, v klasické pohádce nezvyklé prvky, např. je zbavují nadpřirozené moci a tradičních charakterových vlastností a tím je přibližují člověku. Ukazuje se, že další existence pohádkových postav není možná, pokud se nepřizpůsobí nárokům moderní doby. Člověku buď slouží, sžívají se s ním, nebo ze světa mizí.

Dochází také k záměrnému narušení tradiční stavby a kompozičních postupů pohádky. Ty jsou v moderním pojetí mezi válkami negovány a převráceny. Vzniká tak nový typ autorské pohádky, vzdoropohádka (pohádka naruby).

³ Srov. např. Karel Čapek ve svých teoretických statích v publikaci Marsyas. Podrobněji níže v kapitole 2.3.

2. Charakteristika pohádky

Primárním účelem této práce není zkoumat původ pohádky. Spokojíme se s definicí, kterou najdeme v lexikonu literárních pojmů: „*Pohádka, také báchorka, je jeden ze základních prozaických žánrů ústní slovesnosti a zároveň také žánr umělé literatury. V případě lidové pohádky se jedná o vyprávění fantastické a dobrodružné povahy, v němž se realita mísí s fantazií. Vznikaly snad pro pobavení už před tisíciletími.*“⁴

Pohádky vznikaly již v době prehistorické, proto v nich najdeme prvky magické a mytologické. Při předávání ústní formou došlo v průběhu staletí k jejich diferenciaci, ke vzniku odlišností mezi jednotlivými národy. Shodná je výstavba pohádkového textu, při které se uplatňují specifické prostředky: např. stereotypně se opakující ustálené formule na začátku a na konci, triáda (trojí opakování s gradací), vyřčení a porušení zákazu – tabu, motiv⁵ cesty (putování světem), handicapovaný hrdina (chudý sirotek), nadpřirozené bytosti a předměty, ustálená obrazná pojmenování a stereotypně se opakující motivy⁶. Hrdina má pomocníky (lidé, zvířata, věci). Děj se odehrává v čase a prostoru, ty ale nejsou blíže specifikovány (podrobněji viz kapitola 2.2).

2.1 Klasifikace pohádky, vymezení autorské pohádky

Klasifikaci pohádek nabízí např. ve svém díle *Česká autorská pohádka* Věra Vařejková (1998). Pohádky dělí na **folklorní, literární a autorské**. Tyto tři kategorie na sebe chronologicky navazují. První vstoupily do literatury pohádky folklorní, dnešní pohádky jsou především autorské.

⁴ Pavera, L. – Všetická, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc : Nakl. Olomouc 1998, str. 280.

⁵ Motivy pohádky vymezuje K. Čapek v teoretických statích Marsyas (1931). V naší práci se budeme držet jeho pojetí (viz kapitola 2.2).

⁶ Opakování určitých pasáží má podle našeho mínění za cíl identifikaci dítěte s textem a zároveň plní funkci obřadnosti.

Pohádka folklorní (lidová) byla ústně tradovaná, realizovaná v jedinečných vypravěčských aktech, proměnlivá, existující ve více variantách. Písemně zaznamenaná se stává výchozím textem literárního zpracování. Nejčastějším typem je pohádka zvířecí, jež se svým pojetím blíží bajce. Působí alegoricky a mravoučně. Dnes se s pohádkou v této původní podobě nesetkáme.

Pod pojmem **literární pohádka** (klasická, tradiční), jak jej ve své práci uvádí Miroslava Genčiová (1984), nechápeme přesně zapsaný folklorní text, ale jeho literární adaptaci, pohádku literární. K úpravám existuje víc přístupů. První přístup je převyprávění lidové pohádky, kde se autor přesně drží předlohy. Mluvíme o rekonstrukci optimálního variantu. Takto tvořili např. O. Sirovátka, J. Horák či K. J. Erben. Při druhém přístupu autor pracuje s motivy volně, nedrží se přesně původního textu. Podrobně líčí prostředí, detaily z hrdinova počínání, apod. Do této kategorie spadají např. pohádky B. Němcové, J. Š. Kubína a F. Hrubína.

Třetím typem jsou **pohádky autorské** (umělé, moderní). Jako existující typ vznikají na bázi klasické, tradiční pohádkové poetiky, ale vnášejí do ní netradiční motivy i postavy a aktualizují je. Autor jim vtiskuje svou osobitost.

Genčiová (1984) dělí autorskou pohádku na **pohádku naučnou**, **antipohádku**, tzv. „cestu dítěte do pohádky“ a **pohádku nonsensovou**. **Naučná pohádka** navazuje bezprostředně na lidovou pohádku zvířecí. Rozdíl spočívá v obsahu. Ke zvířecím hrdinům přibývají nadpřirozené bytosti (pohádky H. Malířové a M. Majerové), zůstává zdůrazněn didaktický záměr.

Antipohádku psal především Karel Čapek. Na něho navázal Josef Lada, Karel Poláček a Vladislav Vančura. Text staví na literární pohádce. Z ní autoři přebírají postupy a postavy, které modifikují. Konfrontují nadpřirozené postavy s prvky civilizace (policie, automobil, apod.) či převrací syžet (např. Josef Lada – Pohádky naruby). V naší práci se věnujeme především „antipohádce“, používáme však totožného počeštěného pojmu „vzdoropohádka“, se kterým se setkáváme např. u V. Vařejkové (1998) a V. Stejskala (1962).

U typu „cesta dítěte do pohádky“ vstupuje postava dítěte do pohádkového světa. „Všichni víme, že pohádky neexistují, je příjemné ale na chvíli uvěřit, že se do takového světa dá vstoupit a něco zde prožít.“⁷ Jako klasický případ takové pohádky jmenujme příběhy o Alence z pera L. Carrolla a do jisté míry i fantastické pohádky M. Macourka (Arabela).

Nonsens, či **imaginativní pohádka** je próza, využívající groteskních postupů, založených na spojení protikladných a protismyslných prvků a řetězení zdánlivě nesmyslných představ (např. Carrollova Alenka).⁸

Autorská pohádka se zejména pojetím postav a motivů, ale i výstavbou textu cíleně blíží folkloru. Slovy Karla Čapka pohádka „není původně literatura; pohádka je povídání. Pravá pohádka je určena kruhu posluchačů. Rodí se z potřeby vypravovat a potřeby naslouchat.“⁹ Touto poučkou se řídil nejen on, ale i většina autorů tzv. moderní pohádky. V jejich prózách je proto zdůrazněna úloha vypravěče, jenž v textu často vystupuje jako jedna z postav (např. Mahen či bratři Čapkové).

Umělá pohádka je původním výtvozem. Zobrazuje individualitu svého autora, který se obrací především na dětského recipienta. Těží ze světa dětí. „Inspiruje se jeho zvláštnostmi, dětským prožíváním reality, dětskou fantazií, hrou a jitrním zrakem dětí.“¹⁰ V literatuře pro děti a mládež má autorská pohádka nezpochybnitelný význam především z estetického, ale i didaktického hlediska.

⁷ Genčiová, M. *Literatura pro děti a mládež: Ve srovnávacím pohledu*. Praha : SPN 1984, str. 33.

⁸ Nastíněná kritéria dělení se nedají aplikovat přesně. Autoři mohou svým pojetím pohádkového textu spadat do více kategorií. Např. k antipohádkám můžeme zařadit i pohádkové texty H. Malířové a M. Majerové, které jsme uvedli v kategorii Naučná pohádka. Většinu autorských pohádkových textů můžeme chápat jako nonsens.

⁹ Čapek, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984, str. 104

¹⁰ Vařejková, V. *Česká autorská pohádka*. Brno : Cerm 1998, str. 6.

2.2 Tradiční pohádkové prvky a postupy

Pro potřeby rozboru demytizačních postupů je nutné nejdříve zmínit základní rysy klasické pohádky¹¹.

Text pohádky začíná **tradiční vstupní formulí**, např. *byla jednou jedna babka, byl jeden král, byli dva bratři, za devatero horami a devatero řekami, v jedné zemi, bývaly prý v Čechách časy, jednou za starých časů*. Formule signalizují místní a časovou odlehlost či neurčitost. Mnohdy je též hned na začátku zpochybněna pravdivost pohádky (bylo - nebylo). Tradiční formule se objevuje i na závěru vyprávění, např. *i já jsem ta byl, a jestli neumřeli,...*

K dalším charakteristickým rysům klasické pohádky patří **putování**. Z domova musí hrdina daleko do cizích zemí a teprve tam, na druhém konci světa nebo v jiném světě, se odehrává pohádkový děj. „*Povídal mně to můj dědeček, který to slyšel od svého dědečka, a ten říkal, že se to stalo dávno a dávno. Stalo se to v noci, pod vodou, v bludném lese nebo v hlubinách země. Vždycky je to někdy dávno, někde daleko nebo v nějaké jiné skutečnosti.*“¹²

Postavy bývají nereálné, neskutečné. Karel Čapek toto označuje jako „distance sociální“¹³. V pohádkách vystupují králové, královny, princezny, nebo osoby mimo sociální svazek: poustevník, čaroděj, pocestný, sirotek, apod.

Situace v některých pohádkách poukazují na to, že příběhy jsou **smyšlené**, např. *Byla tam papírová zem a já se propadl až sem*. „*Pohádky moderních národů pak daleko častěji, než pohádky primitivních národů, ruší „konflikt“ s reálným světem. Pohádka se neocitá v rozporu se skutečností, protože je zcela mimo ni. Všichni víme, včetně dětí, že co je obsaženo v pohádkách, není pravda.*“¹⁴ Pohádku chápe recipient díky všem uvedeným prvkům jako nereálnou.

¹¹ Jejich stručný výčet je uveden v úvodu kapitoly 2.

¹² Čapek, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984, str. 101.

¹³ Čapek, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984, str. 111.

¹⁴ Bettelheim, B. *Za tajemstvím pohádek, proč a jak je číst v dnešní době*. Praha : Lidové noviny, 2000, str. 158.

Další prvek, který neodmyslitelně patří k tradiční pohádce, je **trojí opakování tématu** (tři úkoly, tři dary, apod.). Má funkci kompoziční. Může gradovat děj, či ho naopak retardovat.

Polarita postav: nadpřirozené bytosti hrdinovi často nabízejí kouzelné předměty či se jedná o jeho protivníky. V klasické pohádce je jasně rozlišeno, zda se jedná o zlou či dobrou postavu.

Ve většině pohádek se objevují **magická čísla**. Patří sem číslovky tři, sedm, devět a jejich násobky.

2.3 Vývoj a přehled české autorské pohádky mezi válkami

Česká pohádka má mnohaletou tradici. Její počátky můžeme hledat v literární pohádce již v době obrození. Obrozenecké hnutí cení folklorní pohádku jako „*slovesný poklad národa*“¹⁵.

Ve světovém kontextu začaly autorské pohádky vznikat v 19. století (H. C. Andersen, L. Carroll, O. Wilde, aj.). Některé pohádkové texty šly k větší imaginativnosti a nonsensu. Za průkopníka české autorské pohádky je považován Jan Karafiát. Ve svých Broučcích (1876) využil antropomorfi-začních postupů a křesťanského vidění světa.

2.3.1 Dvacátá léta 20. století

V letech, které předcházely a následovaly po první světové válce, přišli se svými pohádkami tehdejší prozaici i básníci. (např. Jiří Mahen, Karel Čapek, Josef Čapek, Vladislav Vančura, Karel Poláček, Josef Lada, Helena Malířová či Marie Majerová, aj.¹⁶). O jejich díle se zmíníme podrobněji níže.

Nevznikaly pouze kvalitní texty, ale i brak. To vyvolalo po vzniku ČSR reakci osobností, které nechtěly nechat úroveň žánru upadnout. Oslovily jiné

¹⁵ Vařejková, V. *Česká autorská pohádka*. Brno : Cerm 1998, str. 6.

¹⁶ Do tohoto výčtu nebyl zařazen Jiří Wolker. Jeho pohádky se tvorbě meziválečných autorů vymykají. Chybí zde tradiční pohádkové bytosti. To můžeme považovat za prvek demytizace. Rozbor Wolkerových pohádek by však nekorespondoval s hlavním zaměřením práce: destrukcí mýtu o nadpřirozených silách.

autory a vytvořily sborníky autorských pohádek. Mezi nejvýznamnější patří počín Karla Čapka, trojdílná *Nůše pohádek*¹⁷ (1918, 1919, 1920), a soubor Marie Majerové *Zlatý pramen* (1918), sborník autorských pohádek od obrození po současnost. Ač jsou označovány jako pohádky autorské, svým založením jsou velmi blízké pohádkám klasickým.

První z řady autorů přišel se svými pohádkami ještě před vznikem republiky **Jiří Mahen** (1882 – 1939), básník, novinář, dramaturg, knihovník, režisér a divadelní kritik. Pro děti napsal knížky: *Její pohádky* (1914), později vyšly pod názvem *Co mi liška vyprávěla* (1930) a *Dvanáct pohádek* (1918).

Ve dvacátých letech vytvořila své pohádky výtvarnice, novinářka a spisovatelka **Helena Malířová** (1877 – 1940): *Neviditelné království* (1906), *Kouzelný plášť* (1925), *Blažené údolí* (1929) a *Pod kaštanem* (1934).

Od dvacátých let vydávala svá díla také **Marie Majerová** (1882 – 1967), spisovatelka, novinářka a překladatelka. Pro děti jsou určena díla: *Robinsonka* (1949), *Zlatý pramen* (1917), *Bruno, čili dobrodružství německého hochy na české vesnici* (1957), *Zázračná hodinka* (1924), *Rudá vlčata* (1925), *Veselá kniha zvířátek* (1933) a *Nespokojený králíček* (1946).

Na počátku 20. století se v souvislosti s rozvojem techniky a s uplatňováním nových poznatků ve vědě a ve výchově dětí objevily připomínky ke vhodnosti pohádek. Začaly tzv. *boje o pohádku*. V roce 1913 vystoupilo na stránkách kritické revue *Úhor* (1913–1944) několik odpůrců pohádky. Jedním z nich byl **Jaroslav Petr**. Na stránkách *Úhoru* píše: „*Pohádka nezdravě podněcuje a zavádí fantasmii dětí a odvádí je od pozorování života skutečného*“.¹⁸

Kritika se odvolávala také na mravní závadnost pohádek způsobenou užitím některých drastických či strašidelných motivů. Ty prý působí nepříznivě na

¹⁷ Jedná se o sborník sdružující asi padesát autorů.

¹⁸ Petr, J. *Dialog o pohádkách*. In: *Úhor. Kritická revue věnovaná literatuře pro mládež*. Pardubice : Ot. Svoboda, 1913, ročník I, č. 3, s. 121.

nervovou soustavu dítěte: „*Mravní výchova čtenáře jest ohrožena líčením nepěkných činů, jako jsou vraždy, proměny do zvířat a kamenů.*“¹⁹ Tento názor vnímáme spíše jako vyhocený a ne zcela opodstatněný, protože v pohádkách se setkáváme převážně s jasně vymezeným chápáním dobra a zla. Mnoho pohádek (též i bajek) má mravoučný charakter, nebo z nich přímo vyvěrají jistá etická pravidla a normy²⁰.

Podobně jako **J. Petr** smýšlel o pohádce **V. Mráz**.

Na stranu obhajoby pohádky se postavil **Václav Tille-Říha** se svým článkem *Pohádky pro děti* (1914), který též vyšel na stránkách *Úhoru*. Říká, že: „*Pohádka do dětské četby rozhodně patří. Pohádkové texty však musí být umělecké, aby tříbily literární vkus dětského čtenáře a nesloužily pouze k dráždění jeho fantazie.*“²¹

Ve 20. letech se do sporů o pohádku zapojili i další autoři – **Marie Majerová**, **J. V. Pleva** a **Julius Fučík**. Ti sice v klasické pohádce viděli dobově omezené problémy, které pokrokové mládeži nic neříkají,²² přesto existenci pohádky jako žánru obhajují a vytváří vlastní pohádkové texty.

Spory vyvrcholily článkem v Lidových novinách *Pryč s pohádkou!* (1929). Jeho autorům (**Jaroslav Petrbok**, **Jaroslav Frey** a **Berty Ženatý**) připadala pohádka svým fantazijním světem jako anachronismus a pohádky podle nich utvrzují v dětech nesprávné a nevědecké, falešné a lživé představy o světě.

2.3.2 Třicátá léta 20. století

Existenci pohádky a její funkci na konci dvacátých let minulého století definitivně obhájil **Karel Čapek** (1890 – 1938). Působil jako spisovatel,

¹⁹ Petr, J. *Dialog o pohádkách*. In: *Úhor. Kritická revue věnovaná literatuře pro mládež*. Pardubice : Ot. Svoboda, 1913, ročník I, č. 3, s. 122.

²⁰ Jako příklad uveďme pohádku *O neposlušných kůzlátkách*. Kůzlátka porušila zákaz a otevřela dveře, na což doplatila sežráním vlkem. V podobném duchu je vystavěn také syžet pohádky *O Smolíčkovi*. Za porušení zákazu musí pykat. Zlo musí být potrestáno: ježibaba v pohádce *O perníkové chaloupce* je upálena v peci atd.

²¹ Tille-Říha, V. *Pohádky pro děti*. In: *Úhor. Kritická revue věnovaná literatuře pro mládež*. Pardubice : Ot. Svoboda, 1914, ročník II, č. 8, s. 345.

²² Viz výše v této kapitole.

novinář a dramatik. Pro děti publikoval *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek* (1932) a *Dášenska čili život štěněte* (1933).

Karel Čapek se zamyslel se nad pohádkou hlouběji a vydal několik teoretických statí, které vyšly souhrnně v knize *Marsyas, čili na okraj literatury* (1931). Karel Čapek se snaží obnovit pohádku jako moderní literární útvar. Říká, že: „Pohádku je nutno vyjmout ze závislosti na klasické pohádce“,²³ je nutné „naplnit pohádku zcela soudobou skutečností, soudobým životním pocitem, soudobými lidskými vztahy, soudobým viděním světa.“²⁴ Již v souvislosti s vydáním knihy *Nůše pohádek* napsal Karel Čapek Fráňovi Šrámkovi: "Jde jednak o to, dát dětem jakýsi přehled literárního a uměleckého světa domácího, jednak o to, že pohádka je čistý a krásný druh poezie, který zasluhuje, aby byl oživen. Jde mi o pohádky skutečně dětské..."²⁵

Pro podložení a současně jako prezentaci svých tvrzení vydal Karel Čapek v roce 1932 vlastní knihu *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*, kam přispěl i Josef Čapek pohádkou *Dobře to dopadlo aneb Tlustý pradědeček, lupiči a detektivové*.

Karel Čapek svým postojem a příkladem vlastní tvorby uzavřel boje o pohádku v její prospěch. Vlastním příkladem ovlivnil vývoj moderní autorské pohádky a vytyčil její další směřování.

Ve třicátých letech tvořil **Josef Čapek** (1887 – 1945), spisovatel, malíř a dramatik. Pro děti napsal knihu *O pejskovi a kočičce*, jednou pohádkou přispěl do *Devatera pohádek Karla Čapka*.

Dětskou literaturu obohatil v roce 1931 o knihu *Kubula a Kuba Kubikula* také prozaik a dramatik **Vladislav Vančura** (1891–1942).

²³ Čapek, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984. str. 64.

²⁴ Čapek, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984. str. 69.

²⁵ Fetters, A. *Kraj Devatera pohádek*. In: *Rodným krajem (5)*, Červený Kostelec, 1992. str. 6

V roce 1933 vydal svou jedinou autorskou pohádku novinář a prozaik **Karel Poláček** (1892–1944). V knize *Edudant a Francimor* paroduje tradiční pohádkové motivy.

Nejen jako malíř a ilustrátor, ale i jako významný spisovatel vstoupil do literatury pro děti **Josef Lada** (1887–1957). Po zvířecí pohádce *O chytré kmotře lišce* (1937) vyšli *Bubáci a hastrmani* (1939). Následovaly soubory autorských pohádek *Pohádky naruby*²⁶ (1939) a po válce *Nezbedné pohádky* (1946).

V kapitole 2.3 jsme vytyčili výběr autorů, jejichž pohádkovou tvorbu rozebereme z hlediska destrukce mýtu v následující části práce. Klíčem volby autorů byla díla V. Vařejkové (1998) a V. Stejskala (1962). Ti zmiňují výše jmenované autory jako nejvýznamnější tvůrce české moderní autorské pohádky, příp. vzdoropohádky.

²⁶ Poprvé vyšly tyto pohádky připojené ke knížce „Bubáci a hastrmani“ (1939).

3. Destrukce mýtu o nadpřirozených silách

3.1 Rozbor pohádek vybraných autorů

3.1.1 Jiří Mahen

První Mahenova kniha pohádek nese název *Co mi liška vyprávěla* (1914). Je rámcovou sbírkou zvířecích pohádek. Ty vypráví liška autorovi – posluchači²⁷. Je zde patrný Mahenův odmítavý vztah k mocným pohádkovým silám zla a jejich děsivým ztělesněním. Postupy klasické pohádky²⁸ ale nenarušuje, snaží se její atmosféru i logiku zachovat.

Pohádky jsou plné zvířecích hrdinů. Liška „znala každé zvíře a do každé pohádky by jich pustila hned tisíc.“²⁹ Většina pohádek je tudíž zvířecích. Pohádky se svým založením blíží spíše bajce (vystupují zde zvířata s typickými lidskými vlastnostmi, příběh končí ponaučením). Přesto se zde najde několik pohádek s nadpřirozenými bytostmi. Zaměříme svou pozornost na dvě z nich: *O Hloupém čertu a Noc duchů*.

Aktualizace pohádkových postav v pohádce **O hloupém čertu** probíhá především v rovině připodobnění člověku. Čert má shodné rysy s příslušníky deklasovaných vrstev společnosti. Opíjí se a krade. Navíc je zbaven některých nadpřirozených schopností, např. schopnosti létat. Ostatní pohádkové bytosti si našly tradiční lidská zaměstnání. Pohádková babička sice kouzlí, vystupuje však jako babka kořenářka. To je motiv shodný s klasickou pohádkou. Nová je její úloha léčitelky – primárně pomáhá lidem (místo toho, aby žila na okraji společnosti). Obr je v Mahenově pohádce kovářem.

Malý čert porušuje zákazy, za což sklízí odplatu v podobě řady drobných nehod. Celá řada čertových nezdarů má ukázat dětem, jak se nemají chovat.

²⁷ Autor zde vystupuje jako postava. To je podle našeho názoru jeden z prvků moderní literatury, které začali autoři výrazněji využívat od začátku 20. století. Jedná se tedy o jednu z odlišností od klasických pohádek 19. století.

²⁸ Viz kapitola 2.2.

²⁹ Mahen, J. *Co mi liška vyprávěla*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 1996. str. 13.

Protože porušil zákazy, toulal se a kradl, náleží čertovi trest. Dostává spravedlivý výprask od Lucifera. Nově vyznívá pojetí pekla, které narozdíl od klasických pohádek dbá na dobro pověst.

Objevuje se zde motiv putování od postavy k postavě. Ztracený čert nenajde nikoho, kdo by si ho chtěl u sebe nechat a vychovat ho.

Demytizace postavy i aktualizace motivů klasické pohádky je prostředkem pro výchovné působení na čtenáře tak, jak bylo běžné i u folklorní pohádky. Blízká klasické pohádce je i gradace děje a dynamický spád vyprávění.

V pohádce **Noc duchů** vypravěč pracuje s některými základními motivy pohádky O perníkové chaloupce (ztracené děti, ježibaba). Velký prostor dává liška – vypravěč opět zvíři. Ta má tradiční vlastnosti z bajek – moudrá liška, silný medvěd, hloupý vlk, apod. Pověrami vytvořené nadpřirozené bytosti vypravěč ze světa vyhání. Impulsem pro jejich vyhnání je „nepohádkové“ chování nadpřirozených bytostí. Jsou nemorální a chovají se jako mnozí lidé. Škodí lidem i zvíři. Vodníci uvězní tkalce, který pro ně pracuje, ježibaba zajme královy děti, aby se vykoupala v jejich krvi a omládl.

Pohádkové postavy se vymykají ze svých tradičních rolí, čímž dochází k posunu oproti klasické pohádce. Mahenarážší na vžitě představy o pohádkových bytostech. Ty v jeho pohádce vystupují ze svých tradičních, pohádkou vymezených, rolí a stávají se pro okolí nežádoucí. Do jejich obrazu si vkládáme moralistický prvek, víru v jejich spravedlnost. Pokud takové nejsou, ztrácí punc pohádkovosti.

Druhá Mahenova kniha nese název *Dvanáct pohádek* (1918). Pohádky jsou prodchnuty četnými křesťanskými motivy a vírou v Boha, např. modlitba, četba Bible, apod. Texty postrádají humor předešlé knížky, jsou melancholické a více se blíží lidové pohádce. Hrdiny jsou hlavně lidé. Je zde i řada motivů z klasických pohádkových textů: pohádce O Palečkovi odpovídá Mahenova pohádka *O princí Malíčkoví*, v pohádce *Cikánova kudla* se objevuje motiv

kouzelného předmětu, jak je v lidových pohádkách běžné. Vždy ale chybí kladný hrdina, navíc pohádky nekončí šťastně, př. *Mlynářův student*. Mahenovy pohádky jsou narozdíl od tradičních pohádek lokalizovány. V tomto případě většinou na Moravu. Lokalizace pohádky je jedním z demytizačních prvků. Nereálný děj je přesně místně určen.

Lze konstatovat, že Mahenovy pohádky jsou lidové pohádce blízké, čerpají z ní, napodobují ji. Jen málo textů překračuje tradiční pojetí a destruuje mýty o nadpřirozených bytostech. Mahen adaptuje poetiku pohádky, mísí své a tradiční motivy a tvoří specifickou autorskou pohádku. Nenabourává tak pojetí pohádky jako celku, jen do ní vnáší nové či modifikované postavy a motivy.

3.1.2 Helena Malířová

Malířová byla založením autorka levicová, pracovala jako novinářka v komunistickém tisku a byla členkou komunistické strany. V duchu jejího politického přesvědčení se snažila svým pojetím pohádek napravovat křivdy společnosti a učila jejich prostřednictvím děti idejím socialistického hnutí. Ve svých pohádkách nechávala jednat pohádkové bytosti, zachovávala klasickou pohádkovou formu. Dala jim však nový obsah, postavám aktuální poslání: Honza je proletář, kněžna továrnice a podobně. Děti by podle Malířové měly vědět, že klasické pohádky jsou ideově pokřivené³⁰, a proto používá formu vzdoropohádek k polemice s obsahem klasických pohádek.

Demytizační prvky lze nalézt ve sbírce *Pod kaštanem* (1934). Všechny pohádky se odehrávají ve třicátých letech 20. století, jsou tedy časově určeny. Jako příklad uveďme pohádku **Hastroš a víla**. Pojednává o strašáku do zelí Hastrošovi, který sní o životě mezi lidmi, o tom, že bude vlastnit šestiválcový automobil a slušivé šaty. Vstup do světa lidí mu má otevřít sňatek. Víla Jasana

³⁰ Např. líčí svět, kde vládou bohatí králové a chudí žijí v bídě.

jde kolem, povzdychne si, že by se chtěla vdávat. Hastroš se jí ovšem ptá: „*ale zdalipak máte, slečno, také nějaké peníze? A výbavu? A umíte vařit? A zašívat lokte? Přišívat knoflíky? Co?*“³¹ Víla by se měla podle jeho představ chovat jako běžná žena v domácnosti.

V pohádce jsou zdůrazněny tradiční sociální role muže a ženy. Na pohádkových postavách vypravěč ukazuje, že se moderní žena může vyrovnat mužům. Jsou tak prezentovány emancipační snahy Heleny Malířové.

V novém duchu jsou ukázány i klasické pohádkové bytosti, změněny jsou motivy lidové pohádky. Tradiční pohádkové motivy tak získávají nový rozměr: Popelka si bere chudého Jeníka ze sousedství, děti sní celou perníkovou chaloupku – perníkář přece upeče novou, babičku přestěhuje Karkulka do „*krásného domu, kde všichni staří lidé najdou zaopatření a odpočinek*“³². Pohádkové postavy jsou vytrženy z původního vyprávění, konfrontovány s časem a artefakty doby vzniku pohádek a tím aktualizovány.

Autorka tak chce ukázat, že doba, která se odráží v pohádkových příbězích, je nenávratně pryč. Čtenáři se navíc mohou těšit na dobu novou, v níž nebudou platit feudální přežitky, např. dělení na chudé a bohaté.

Řada pohádek je o dcerách chudých rodičů, které sní o panence či jiné hračce. Chybí v nich tradiční pohádkové bytosti i většina motivů. S pohádkou je ale spojuje motiv daru. Nad chudou dívkou se vždy někdo smiluje a hračku jí přinese. Může to být napravené rozmazlené dítě bohatých, ale i tajemný muž v dlouhém plášti. Vždy se jedná o nereálný čin, který texty přibližuje pohádkovému pojetí. K destrukci mýtu nedochází. Zlo je po vzoru tradičních pohádek napraveno.

V další z pohádek **Zázračná jehla** přijde za vyšíváčkou Ančkou kouzelná babička a věnuje jí čarovnou samovyšívací jehlu. S její pomocí vyšíté věci

³¹ Malířová, H. *Pod kaštanem*. Praha : SNDK, 1957, str. 31.

³² Malířová, H. *Pod kaštanem*. Praha : SNDK, 1957, str. 42.

obživnou. Nadpřirozená bytost věnuje kouzelný dar dívce, která je chudý sirotek. Až potud lze hovořit o klasických pohádkových motivech.

Na rovině postav však autorka aktualizuje kněžnu, ptáka Ohniváka a kouzelnou babičku.

Kněžna pošle policisty dohlížet, aby se vše, co lidé vyrobí, odevzdalo státu, kněžně. Trpí představou, že chudí ji okrádají: „*Všichni chudí jsou zloději,*“ *říkala kněžna a tento názor měl s ní celý dvůr i všichni boháči v říši.*“³³

Pták Ohnivák vystupuje jako posel revoluce: „*Po tři dny lítal mezi lidmi, do nejmenší chaloupky vnikl, do fabrik, hluboko do dolů mezi černé horníky a kovkopy, na pole mezi žence a všude zpíval lidem hněvivé písně vzdoru.*“³⁴

Levicové ideály završuje názor (klišé) **kouzelné babičky**: „*spravedlnost zavládne pouze tehdy, bude-li vládnout lid*“.³⁵

Demytizace spočívá u Malířové především v proměně tradičních pohádkových postav. Hlásají názory autorky; na jedné straně prezentují emancipační principy ve vztahu muže a ženy v moderní společnosti, na druhé šíří myšlenku revoluce a nastolení „spravedlivého“ komunismu. V jazykové rovině se autorka nevyvarovala patosu a politických klišé. To odlišuje tyto příběhy od klasických pohádek. Umělecká úroveň textu je degradována.

3.1.3 Marie Majerová

Marie Majerová byla velkou přítelkyní a soukmenovkyní Heleny Malířové. Obě byly členky komunistické strany a zvolily i stejný přístup k autorské pohádce.

Pohádky ze souboru *Zázračná hodinka* (1924) pojednávají o křivdách, které páchají bohatí na chudácích. Děti bohatých rodičů v nich obvykle zmoudří při styku s chudými, prohlédnou a obětavě jim pomáhají. Majitelé továren a dolů

³³ Malířová, H. *Pod kaštanem*. Praha : SNDK, 1957, str. 53.

³⁴ Malířová, H. *Pod kaštanem*. Praha : SNDK, 1957, str. 58.

³⁵ Malířová, H. *Pod kaštanem*. Praha : SNDK, 1957, str. 59.

vykořisťují stovky dělníků, jsou ale nepoučitelní. Je nutné odebrat jim jejich majetek a rozdat ho chudým.

Polarita postav je zachována. Majerová se však spíše než pohádkovým bytostem věnuje dělníkům, havířům, horníkům a nezaměstnaným a podmínkám, ve kterých žijí či pracují. Přesto její pohádky řadí tvůrci teoretických statí k proudu autorů, destruuujících mýty. To potvrzuje možné východisko, že demytizace pohádky jako celku může mít také charakter absence nadpřirozených postav. Výjimkou je příběh **Důlní inženýr a zlatá muška**, kde se objevuje postava kouzelného dědečka.

Pán v pracovním obleku (paralela s **kouzelným dědečkem**) splní dvěma chudým dětem, Ludvovi a Jelušce, přání. Ludva chce vést lidi, proto se stává důlním inženýrem. Dostává za úkol vyprostit dělníky ze zasypané štoly. Jeluška chce znát život bohatých. Pán ji promění ve zlatou mušku, takže může nepozorovaně navštívit palác uhlobarona. „*Nikdy se nechci vrátit do toho světa bohatých, nejsem už zvědava.*“³⁶ Děti pateticky konstatují, že chudí nemají nic a ke štěstí jim stačí voda, bohatí mají vše a touží ještě po zlaté mušce. Pohádka je zakončena poučnou pointou. Děti se ptají pána: „*Jak se jmenujete, pane?*“ „*Jmenuji se život.*“³⁷

Pohádky Marie Majerové se odehrávají ve dvacátých letech 20. století v Čechách³⁸. Vypravěčka je prodchnula myšlenkami komunistického hnutí. V jejich duchu je provedena i demytizace v rovině postav. Typické pohádkové bytosti, např. pohádkový dědeček, aj., slouží jako prostředníci poučení dětí o „správném“ vidění světa. Vypravěč se stává učitelem života v kapitalistické společnosti. Umělecká úroveň pohádek trpí ideovou zabarveností některých motivů podobně jako u H. Malířové.

³⁶ Majerová, M. *Zázračná hodinka, kniha pro mládež*. Praha : SNDK, 1960. str. 93.

³⁷ Majerová, M. *Zázračná hodinka, kniha pro mládež*. Praha : SNDK, 1960. str. 92.

³⁸ Pojetím se jedná spíše o příběhy s dětským hrdinou.

Texty H. Malířové a především M. Majerové mají s klasickou pohádkou jen málo společného. Hlavní, co paradoxně činí z příběhů pohádky, jsou demonstrovány levicové ideály, které jsou nereálné. Špatní jsou napraveni, bohatí rozdávají peníze chudým, chudí nechtějí být bohatí. Shodné jsou některé pohádkové postavy, které se v modifikované podobě snaží o účelovou edukaci recipienta. Přílišný důraz na didaktickou stránku zastírá estetickou funkci, kterou u literatury pro děti a mládež předpokládáme.

3.1.4 Bratři Čapkové

Karel Čapek po své pohádkové studii *Marsyas* přispěl do okruhu autorských pohádek vlastními texty, které většinou pocházejí z 20. let 20. století. Souborně je vydal s bratrem Josefem v knize *Devatero pohádek a jedna navíc od Josefa Čapka jako přívazek* (1932).

Karel Čapek vytváří další typ³⁹ meziválečné autorské pohádky, jež je konfrontací pohádkového světa a reality. Jedná se o pohádky formálně i tematicky čerpající (svým způsobem) z klasických pohádek. Dochází ale k celé řadě aktualizací jak u pohádkových motivů a postav, tak v rovině jazyka i kompozice textu. Časově jsou příběhy určeny podobně jako klasické pohádky, odehrály se kdysi dávno. „*To už je tuze dávno, co vedl na hoře Hejšovíně kouzelnickou živnost kouzelník Magiáš.*“⁴⁰

Při analýze destrukce mýtu v *Devateru* pohádek se zaměříme na kompoziční rovinu, rozebereme postavy, popíšeme jazyk a didaktické funkce pohádek.

Již u magické číslice devět v názvu díla dochází k jisté proměně (demytizaci). Číslo devět neodpovídá skutečnému počtu pohádek. Tento autorův přístup, do určité míry mystifikační, můžeme považovat za prvek demytizace, a to v případě označíme-li knihu jejím běžně užívaným názvem –

³⁹ Předchozí jsou adaptací folklorní pohádky u Mahena a aktualizací pohádky v duchu komunistických ideálů u Malířové a Majerové.

⁴⁰ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha : SNDK, 1964, str. 193.

totiž jako Devatero pohádek. Karel Čapek sice zachovává magickou číslovku devět v názvu díla, díky pohádce jeho bratra se ale dostáváme k počtu deseti příběhů.

V kompozici pohádek nechybí tradiční vstupní a závěrečné formule. „*Je tomu už náramně dávno, tak dávno, že ani nebožtík starý Zelinka, dej mu pánbůh věčnou slávu, se na to nepamatoval, a ten přece se pamatoval i na mého nebožtíka tlustého pradědečka.*“⁴¹ Aluze na pradědečka odkazuje mimo text příběhu na Velkou doktorskou pohádku.

Posluchač je často osločován, je mu adresováno celé vyprávění. Vypravěč vtahuje posluchače do vyprávění, přesvědčuje ho, že to, co vypráví, je pravda: „*Jestli si, děti, myslíte, že vodníci nejsou, tak tedy vám říkám, že jsou a jací!*“⁴² Často se odvolává na autority, které o tom mluvily, například svoji babičku.

Na jednu stranu autor přesvědčuje čtenáře (primárně dětského) o pravdivosti vyprávění, na straně druhé narušuje tradiční pohádkové postupy, a to především v pojetí pohádkových postav. To působí kontrastně. Jakoby si cestu k demytizaci stavěl pomocí upevnění důvěryhodnosti vypravování.

Z hlediska kompozice jsou některé pohádky rámcové, vypravěčů je více, často je do hlavní pohádkové linie vložena další pohádka. Setkáváme se s tím v případech **Velké policejní pohádky**, **Pohádky vodnické** či **Pohádky psi**.

Výstavba ostatních pohádek probíhá chronologicky. Je tak zachována přehlednost děje pro mladší čtenáře. Občas však vypravěč naruší tok děje úvahou či popisem. (Např. celá vložená podkapitola o chování koček ve Velké kočičí pohádce **Co všechno kočka dovede**, kde kočka Jůra poučuje královny psy Buffa a Buffina.) Záměrně je též přerušováno vyprávění⁴³ např. rozumováním drvoštěpa ve **Velké doktorské pohádce**: „*Čert mi to byl dlužen,*

⁴¹ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek*. Praha : SNDK, 1964, str. 86.

⁴² Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek*. Praha : SNDK, 1964, str. 111.

⁴³ Postava jakoby vypadne z role. Snad tím dává najevo stvořenost pohádky. Text je vytvářen někým, jako další skutečnost.

že jsem se dostal do pohádky! V obyčejnském životě by se mi něco takového stát nemohlo!“⁴⁴

Vystupují zde policisté, úředníci, doktoři a další lidé z různých zaměstnání. K. Čapek dětem sděluje určité principy lidského chování např. zachování listovního tajemství. Pohádkové postavy se vyskytují na místech, která čtenář zná z reálného života. Patří sem místa, jako je pošta, strážnice či ordinace lékaře. Dá se říct, že realitu Karel Čapek nejen vkládá do pohádek, ale i obráceně, pohádky vkládá do naší všední reality.

V textu J. Čapka vystupují jako pohádkové postavy rovněž policajti, detektivové či anglický lord. Hlavní postavou je tlustý pradědeček. Je to bratrů skutečný hronovský pradědeček a dějištěm je opět explicitně neoznačený, ale zřetelně charakterizovaný, a tudíž odhalitelný, rodný kraj.

Postavy mají osobitý charakter, svůj specifický slovník, vyznačující se především užitím hovorové češtiny, což můžeme v kontextu tehdejších literárních děl považovat za Čapkův inovativní přístup. Časté jsou též řečnické obraty: „*I nic, Mařenko, víš, já jsem tě jenom probudil, abych ti řek, aby ses na mě nezlobila, no, a že už nebudu vzteklej a nebudu lamentovat, no, a že tedy budu držet hubu a dělat jako mourovatej, no, a všechno, co ty chceš.*“⁴⁵ Přibližuje tak postavy reálnému světu. V případě jeho pohádek je jazyk jedním z demytizačních prvků. Často svéráznou volbou jazyka aktualizují bratři Čapkové pohádkové bytosti, např. loupežníci užívají obhroublé výrazy. Výjimkou je zjemnělý jazyk loupežníka Lotranda (podrobněji níže v této kapitole). Víly promlouvají vznešeně, apod.

Pohádky se odehrávají na skutečných místech a vystupují v nich skuteční lidé. V Psí pohádce je hlavní postavou Čapkův hronovský dědeček Novotný se psem Voříškem, koňmi Ferdou a Žankou. Je tu i jeho babička Helena a zcela

⁴⁴ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha : SNDK, 1964, str. 206.

⁴⁵ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha : SNDK, 1964, str. 22.

konkrétní krajina hronovského okolí. Lidé v Čapkových pohádkách bývají obyčejní a prostí.

Velká pohádka doktorská, která je vyvrcholením pohádkové tvorby bratří Čapků, byla napsána společně jako poděkování jejich již zemřelému otci. Chtěli zároveň poukázat na nelehkou práci doktorů z Hronova, Červeného Kostelce či Úpice a samozřejmě všech ostatních.

Kromě postav z lidu se v pohádkách objevují také postavy nereálné či nadpřirozené. Například v několikadílné Kočičí pohádce vystupuje král, rozmazlená princezna či kouzelná babička. Ta svou moudrostí představuje typickou postavu klasických českých pohádek, i když ji K. Čapek představuje v nové úloze (viz dále). Vypravěč počítá u čtenářů se znalostí klasických pohádkových bytostí. Často na znalosti odkazuje: „*Jak víte, bývají kouzelníci dobří a zlí. Magiáš byl takový prostřední...*“⁴⁶

Na rovině postav a motivů často dochází k destrukci mýtu.

Postava **kouzelné babičky** přináší dar⁴⁷, což je jeden z hlavních motivů klasických pohádek. Babička ale přinese obyčejnou kočku, ačkoli bychom čekali dar kouzelný. Navíc za dar žádá peníze, čímž popírá význam daru⁴⁸. Babička zde hraje úlohu chytrého (až vychytralého) obyčejného člověka z lidu. Podvede krále, obyčejnou kočku vydává za cenný dar, za který si nechává královsky zaplatit. Využívá hlouposti svého panovníka, který se nechá poučit a nijak se nezlobí. Pohádková babička, čtenáři známá jako typická postava klasických pohádkových textů, se u Karla Čapka ukazuje v novém, kontrastním pojetí. Jako babička zcela obyčejná, zbavená všech nadpřirozených vlastností. Dochází tak jasnému rozporu s tradiční pohádkou.

Babička je v pohádce pojata obecně pohádkově a dějištěm je smyšlená země Taškářů. K. Čapek hledal inspiraci nejspíš ve své hronovské babičce.

⁴⁶ Čapek, K. Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek. Praha : SNDK, 1964, str. 193.

⁴⁷ Motivy uvádí Čapek ve svých teoretických statích Marsyas (1931).

⁴⁸ Ve smyslu darovat bez nároku na odměnu.

V pohádkách se také objevuje postava **kouzelníka**. Kouzelník končí v lidském vězení. Je konfrontován s detektivem, který ho přemůže po honbě skrze celý svět pomocí důvtipu. Kouzelník je zvědavý, jaký má detektiv plán. Ten žádný neměl, jen chtěl kouzelníka zastavit a odcizenou kočku vrátit. Po konfrontaci s detektivem a vězením podobně jako u Mahena odchází postava z děje neznámo kam.

Kouzelník Magiáš se odstěhuje na Saharu, kde se pokouší lidem vyčarovat vodu. Nebude tu již škodit, ale konat dobro. Magiáš se mění v dobrého kouzelníka. Dochází k jeho nápravě po prožitém utrpení (zaskočená pecka).

Rusalky také nejsou u Karla Čapka pojaty tradičně. V jeho **Pohádce psi** jsou rusalky psy. Nekoušou si blechy, jen tančí, honí se za ocáskem a vyjí a zpívají tak krásně, že „*ani orchestr v Národním to tak nedovede.*“⁴⁹ V příběhu **Případ s rusalkami** si skutečná pohádková rusalka v Ratibořickém údolí zlomí nohu. Po ošetření musí slíbit, že bude tancovat jinde a nebude svádět chlapce z Havlovic. Doktor jí doporučí, ať si vezme moderní oděv a jde k filmu. Cílem je humorné zesměšnění tradiční postavy a tím i destrukce mýtu o rusalkách jako éterických bytostech.

Vodník se musí v rámci autorova demytizačního úsilí přizpůsobit moderní době. „*Takový velkovodník v Praze, na Vltavě, je ovšem náramně bohatý a velký pán. Má třeba i motorový člun a v létě si jede k moři.*“⁵⁰ Lamenty vodníků na novou dobu ale náhodnému kolemjdoucímu připadají jako skřehotání žab.

Vodníci se schází za velké vody na okresní konferenci, kde lamentují nad poměry doby podobně, jako muži v hospodě. Stejně jako mezi lidmi existuje mezi vodníky sociální distance. Všechno tvrzení o reálnosti vodníků ale vypravěč smete poznámkou kolemjdoucího člověka: vždyť to jen skřehotají žáby.

⁴⁹ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha : SNDK, 1964, str. 80.

⁵⁰ Čapek, K.: *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha: SNDK, 1964, str. 111.

V jiné pohádce se vodníci přestěhovali do Německa za lepším živobytím. Autor tak reálnou cestou odstěhovává vodníky z běžného života kolem čtenářů do ciziny. Čtenáři většinou neznají poměry v zahraničí.

S **drakem** se místo prince utká policista. K. Čapek děj zprostředkovává, jako by šlo o normální věc každodenního policejního života, služební povinnost, bez heroismu princů. Pohádková postava, která se nemíní podřít, je zlikvidována.

I ostatní nadpřirozené postavy se musí plně přizpůsobit požadavkům moderní doby a opouští své pohádkové funkce, např. **Loupežníka** Lotranda dá jeho otec do školy. Ten se zde naučí slušným mravům a díky tomu není schopen loupit. Stává se z něj moderní loupežník, vybírá mýtné.

Aktualizovaný je také jeho jazyk. Narozdíl od obhroublé mluvy ostatních loupežníků je zdvořilý, zjemnělý. Před loupením také řádně zdraví. „*Prosím tisíckrát za odpuštění, že jsem vás tak polekal, paní,*“ *omlouval se Lotrando v nejhroznějších rozpacích.* „*Trešarmé, madame, silvuplé, ujišťuji vás svou nejpokornější lítostí, že — že —*“⁵¹

Příliš slušný a ohleduplný loupežník nemůže loupit. Lotrando zde kontrastuje s tradičním pojetím loupežníka – mordýře a zloducha. V momentě, kdy se loupežník promění, přestává plnit své funkce a hledá nové cesty pro zachování svého řemesla.

Hejkal přichází za doktorem, aby ho léčil. Za vyléčení slíbí, že nebude strašit, odstěhuje se a dá se k opeře nebo k cirkusovým vyvolávačům, kde se jeho hlas prospěšně uplatní. Proměna spočívá (podobně jako u loupežníka Lotranda) v novém nasměrování postavy a v nové funkci ve společnosti.

Nejlépe slouží člověku **světýlka** (v původních pohádkách bludičky), která svítí ve Stromovce, kde je spouští a zhasíná zřízenec plynárny.

Dochází k socializaci pohádkových bytostí. V celé řadě případů dojde k začlenění pohádkových postav do společnosti. Vytrácí se tak jejich pohádkové funkce a nadpřirozené schopnosti slouží pro dobrou věc. Vše se

⁵¹ Čapek, K.: Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek. Praha: SNDK, 1964, str. 92.

děje v zájmu pokroku a pomoci lidské společnosti. Pohádková bytost je napravena, začne se chovat vhodně – zapadat mezi obyčejné lidi.

Osobitý je humor bratří Čapků. Jedná se o humor jazykový, uplatňující se např. při volbě jmen postav K. Čapka: detektivové Všetečka, Všudybyl, Vševěd, Mazzani (Ital), Valijse, Jakolev (Rusové), Nevrely (Brit), jména skřítků: Mydlifousek, Kolbaba, Šmirkal, Padrholec, Pumprlík, Kváček, Fajfka, Kuřinožka, Tiňtera. Loupežníci u Josefa Čapka nesou jména Krvavý Jíra, Hmaták, Kudlich, Dynamit, Kujón. Jsou zde použity také slovní přesmyčky: vodník-podvodník.

Jména postav charakterizují, nebo by charakterizovat měla,⁵² vlastnosti nositele. Detektiv by měl být všetečný (Všetečka), mazaný (Mazzani), nebojácný jako král zvířat (Jakolev), apod. Skřítkové jsou titěrní (Tintěra), loupežníci krutí (Krvavý Jíra). Prvotně předpokládaný okruh čtenářů – dětský čtenář, ale nemůže všechny slovní přesmyčky dekodovat. To je důkazem, že bratři Čapkové své texty psali pro více generací. Nejen tedy pro čtenáře z řad dětí, ale i recipienta, který z naivního dětského čtenáře vyroste.

K. Čapek pracuje i s humorem situačním, např. při líčení velkého honu na kočku v pohádce **Velká kočičí pohádka**, ošetřování zlomené nohy rusalky ve **Velké doktorské pohádce**, zjemnělý loupežník ve **Druhé loupežnické pohádce**. S humorem a nadsázkou je podán také běh učedníka Vincka pro doktora: *„A už si to mazal s Hejšoviny dolů – škoda, že tam nikdo nebyl, aby změřil jeho rychlost; byl by to jistě světový rekord v běhu na dlouhé trati. Když doběhl do Hronova k doktorovi, nemohl ani dechu popadnout; ale pak jej přece jen popadl za ten pravý konec a honem ze sebe vysypal: „Pane doktore, máte hned, ale hned a honem přijít k panu kouzelníkovi Magiášovi, nebo se udusí. Krucikluci, to jsem se uhnal!“*⁵³

⁵² To je i původní účel jmen. Viz onomastika.

⁵³ Čapek, K.: Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek. Praha: SNDK, 1964, str. 193.

Bratři Čapkové vkládají humor do pohádek, aby byly jednak zábavné, ale také tím destruují mýty. Postavy jsou tak „polidštěny“. Bezejmenní loupežníci či skřítky klasických pohádek dostávají díky jménům novou podobu, charakteristiku, tvář. Snižují vzletnost tradiční pohádky a vzdálenost jí zobrazované skutečnosti od reálného světa. Zcivilňují a přibližují čtenáři pohádkovou tematiku.

Pohádky zesměšňují malichernou prací úředníků. Počítají kočce drápy či mamince krále vlasy. Policejní detektivové se předhánějí v honbě za kočkou. Policejní prezident musí půl hodiny přemýšlet, aby se rozhodl, že nejlépe bude kočku hledat.

Časté a typické je řetězení (kumulování) synonym. Vedle stránky estetické k tomu vedla Karla i Josefa Čapka snaha přiblížit psanou prózu mluvenému slovu, aby psaný text působil jako mluvená forma. Dalším cílem hypertrofie synonym je didaktická rovina, *naučit posluchače novým slovům*⁵⁴: „Ty budižkničemu, ty lajdáku, ty naničdobrý, ty taškáři jeden.“⁵⁵ „ani necekl, ani nemukl, ba ani nešpítl, aby je nezaplašil.“⁵⁶ Jadrnými výrazy, které odposlouchal z řeči svérázné hronovské babičky Novotné, takto ozvláštňuje svou pohádku i Josef Čapek.

Literární vědci míní⁵⁷, že v „*Devateru pohádek není stránky, která by se přímo nenabízela k rozvíjení dětské řeči. Voda tam vyvádí ve čtyřiadvaceti slovesech, trhovnice laje mladému Lotrandovi šesti desítkami (slušných) nadávek a tulák, vandrák, šupák, trhan, obejda, lenoch, jindyvyjduum,*

⁵⁴ Čapek, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984. str. 64.

⁵⁵ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha : SNDK, 1964, str. 138–139.

⁵⁶ Čapek, K. *Devatero pohádek, dvě navíc a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Praha : SNDK, 1964, str. 177.

⁵⁷ Např. Alžběta Peutelschmiedová z Pedagogické fakulty UP Olomouc.

*darmošlap a budižkničemu Král František nikomu nic neukradl, neuzmul, neodcizil, neštlpl, nešlohl a ani nic si z cizího nepřisvojil.*⁵⁸

Bratři Čapkové zachovávají postavy známé z klasických pohádek, ale aktualizují je v hned několika bodech:

- 1) Proměňuje se vztah člověka a nadpřirozené bytosti, která člověku bývala pomocníkem (kouzelné dary), popř. protivníkem (pohádkové bytosti v roli démona). U Čapka se setkáváme naopak se závislostí nadpřirozené bytosti na člověku (pomoc lékaře hejkalovi, vodníkovi či rusálce).
- 2) Pohádkové bytosti se zapojují do chodu každodenní reality a přijímají její pravidla (světýlka svítí ve Stromovce, kouzelná babička žádá zlato jako odměnu za dar, loupežník Lotrando figuruje jako mýtný).
- 3) Pohádkovým postavám nejsou upírány lidské vlastnosti, které nemusí být vždy zcela morální (babička si nechává zaplatit za obyčejnou kočku). Lidská vlastnost (vychytralost) je upřednostněna nad spravedlivou poctivostí pohádkové babičky.

Zároveň autoři zapojují do příběhu reálné postavy, do té doby převážně nepohádkového charakteru (doktor, policista, pošťák). Pokud se tyto typy postav objevily již v klasické pohádce, většinou měly okrajovou úlohu (doktoři léčící princeznu, či zraněné zbrojnoše, rytíře, apod.) K. Čapek naopak těmto postavám vkládá zásadní role hybatelů příběhu (pošťák veze psaníčko, policista přemůže draka).⁵⁹ Řada těchto postav má svoji reálnou podobu v rodině bratrů.

⁵⁸ Peutelschmiedová, A. *O lidské řeči*. Dostupný na <http://www.portal.cz/scripts/detail.asp?id=873>.

⁵⁹ Ze sociologického hlediska je zajímavé, že tyto pro pohádku nové postavy (doktor, úředník, pošťák, policista) korespondují s tím, co si vybavíme pod pojmem střední třída. Vsadíme-li je zároveň do historicko – politického kontextu doby 1. republiky, mají tito „obyčejní“ lidé i funkci státotvorných figur.

Reálná jsou i místa, kde se odehrává děj. Většinou se jedná o Hronov a jeho okolí.

Autoři vychází z klasické pohádky, ale její motivy (např. putování – **Velká kočičí pohádka**, **Druhá loupežnická pohádka**, pohádkové dary, handicapovaný hrdina – **Pohádka tulácká**) a prostředky aktualizují. Jedná se o jeden z možných postupů k destrukci mýtu.

V celé řadě střetů pohádkových bytostí s realitou vychází vždy vítězně člověk. Pohádkové bytosti se podřizují moderní době, snaží se sžít s člověkem a chovat se jako lidé. Schopnosti a dovednosti postav (hlas hejkala, světélkování bludiček) slouží jako přednost v novém směřování a pomáhají jim uplatnit se v lidské společnosti. Pohádka splývá s realitou. K. Čapek tak naplňuje své představy o moderní autorské pohádce. Přibližuje pohádku tehdejší generaci dětí, která vyrostla v době, kdy začaly jezdit automobily a své vysílání spustil rozhlas. V kontextu tradičních pohádek, známých i dnešní generaci dětí, ovšem působí texty bratří Čapků příznakově, a tedy moderně a inovačně i dnes.

3.1.5 Vladislav Vančura

Pohádkový příběh knihy **Kubula a Kuba Kubikula** se odehrává kdysi dávno: „*Je tomu doslova sto let, svět byl ještě mladý a šmahem se věřilo na pohádky. Ted' nás na takové věci nikdo nenachytá, ale za těch starých časů se bál klekánice i pan učitel (...). Tehdy nebývaly se strašidly žerty.*“⁶⁰

Medvědář Kuba děsí svého medvěda strašidlem. Jeho fantazie vytvoří pro medvídku medvědí strašidlo Barbuchu. „*Barbucha má hlavu jako sršáň, místo drápků má žihadla a kožich z kouře.*“⁶¹ Od klasických strašidel se liší v mnoha ohledech. Postupně např. získá přátelskou povahou. Také pomáhá medvědářovi a medvědovi z vězení. Tím, že se ho ale přestane medvěd postupně bát, slábne

⁶⁰ Vančura V. *Kubula a Kuba Kubikula*. Praha : Albatros, 1985, str. 5.

⁶¹ Vančura V. *Kubula a Kuba Kubikula*. Praha : Albatros, 1985, str. 10.

a stává se z něho pes. Usadí se i medvědář a medvěd. Medvěd Kubula se polepší, chodí do školy, učesaný a umytý. Kuba Kubikula se učí na kováře. Láska je silnější než strach. Pomůže přetvořit strašidlo, usadit dva tuláky a všem třem poskytne novou existenci.

Původní pohádku Vančura neadaptuje, tvoří pohádku novou, ale s cílem podobným klasickým pohádkám založeným ve Vančurově případě na hodnotách lásky a přátelství. Nový je obsah pohádky. Vedle primární estetické funkce, která je obsažena v každém literárním díle⁶² (kromě braku), se objevuje funkce výchovná: snaží se ukázat dětem, že strašidla jsou ve skutečnosti výmysl lidí. Vančura demytizuje pohádkovou postavu strašidla. Strašidlo má v jeho pojetí potenciál stát se vlivem okolností přátelské. Pomáhá medvědovi i medvědáři.

3.1.6 Karel Poláček

Příběh knihy *Edudant a Francimor* (1933) se odehrává v reálném světě, v němž žijí, kromě běžných lidí, pohádkové bytosti. Pohádka je parodována na více rovinách (charakteristika postav, jazyková rovina, situační a jazykový humor).

Hlavní postava Madame Istar Halabába, provozuje kouzelnickou živnost a má státní koncesi. Nabízí: „*přírodní pohromy, škody na dobytku, a jiném majetku, přičarování ženicha, jakož i jiná kouzla a čáry kulantně vyřizují.*“⁶³ Jako obchodní cestující prezentuje její služby bílý kozel, který se umí proměnit v cokoliv.

Její dva synové, Edudant a Francimor, jsou karikaturou Širokého a Dlouhého. V knize fungují „*spíše jako hybné síly děje.*“⁶⁴

⁶² Děti chtějí pohádky slyšet především pro jejich krásu (estetická funkce). Teprve latentně je doplněna funkce výchovná.

⁶³ Poláček, K. *Edudant a Francimor*. Praha : Albatros, 2003, str. 7.

⁶⁴ Hájková, A. *Knížka o Karlu Poláčkovi*. Praha : Academia, 1999, str. 98.

Text je řetězcem setkání postav s pohádkovým světem. Poláčková destrukce mýtu o nadpřirozený silách spočívá hlavně v karikatuře tradičních pohádkových postav. Žijí svým vlastním životem, aniž by docházelo k otevřenému střetu s civilizací.

Vodník laje na dobu a je vášnivý fotbalista. V Poláčkově příběhu hraje vílám na saxofon k tanci.

Vílí královna se oproti vznešenému chování víl klasických pohádek představuje jako domovnice: „Cože?... Já nejsem u vás žádná osoba! Já jsem rozená Hopsandová, rozumíte? Můj otec byl majorem v armádě krále trpaslíků. Unerhört!“⁶⁵ Rozčilování a klení je ryze „nevíli“ chování, pochybný je také její původ. Asociace také vzbuzuje jméno Hopsandová (od slova „hopsat“). Navozuje směšnou představu tance.

Létající koště se v rukou Edudanta a Francimora chová jako motorka. Stejně jako stroj vyrobený lidmi se i porouchá.

Loupežníci jsou z počátku zlí, po fotbalovém zápase se zajatou třídou Edudanta a Francimora se ale ukazují jako zbabělci. I když dětem vyhrožují, utíkají.

Ve vyprávění se objevuje aluze na hospodářskou krizi třicátých let minulého století. V pasáži o Psím městě lidé hlídají za psy. Je to forma práce a způsob výdělků pro nezaměstnané. V příběhu se objevuje sociální klima doby, ve které byl napsán. To vyprávění odlišuje od reality odtržené tradiční pohádky.

Vypravěč používá hovorový jazyk (viz vílí královna výše), vodník mluví jako židovský obchodník⁶⁶: „..., a když má přijít k placení, tak je v prachu. Sakulentský dílo! To jsou nejčkon obchody!“⁶⁷ Loupežníci používají obraty zlosynů dobrodružných románů: „Ha, d'áble! Do zbraně, kamarádi! Jsme

⁶⁵ Poláček, K. *Edudant a Francimor*. Praha : Albatros, 2003, str. 37.

⁶⁶ Viz Hájková, A. *Knížka o Karlu Poláčkově*. Praha : Academia, str. 100.

⁶⁷ Poláček, K. *Edudant a Francimor*. Praha : Albatros, 2003, str. 37.

obklíčeni!“⁶⁸ Vedle záměru parodovat k tomu autora vede snaha odlišit postavy od tradičních pohádkových postav. Jazyk je charakterizuje.

Postavám jsou do jejich promluv vloženy úryvky známých písniček a frází: „*Já jsem malý mysliveček, sotva flintu nosím.*“⁶⁹ „*Rudolf a Šmakovník střídavě plakali a střídavě se smáli a bílým šátečkem si oči utírali.*“⁷⁰ Vypravěč tak narušuje vyprávění prvky intertextuality či běžným jazykovým projevem, který se v klasické pohádce neobjevuje (podobně jako K. Čapek). Opět tak paroduje a zlehčuje pohádkové postavy a zároveň je přibližuje běžným lidem.

Poláček paroduje nejen klasickou pohádku, ale i špatně napsanou a bezduchou literaturu pro děti. Postavy jsou typově podobné postavám Devatera Karla Čapka. Hlavní odlišnost pohádek spočívá ale v tom, že Poláček nenechává pohádkové bytosti trpět bytím v reálném světě. Jeho postavy zůstávají pohádkové, jen se částečně adaptují nebo se chovají jako lidé (např. vodník hraje na saxofon, čarodějnice si otevřela živnost, její děti chodí do školy, loupežníci i vodník milují fotbal). Nejsou však realitou omezovali.

Oproti tradiční pohádce se též mění charakteristika postav. Neohrožení loupežníci se bojí školních dětí, vílí královna nedisponuje vzletným původem. Dochází tak k destrukci na rovině charakteru pohádkových postav.

Poláček paroduje klasické pohádky i jiná literární díla. Mísí literární žánry a bourá zavedené postupy pohádky. Např. její distanci od reality nabourává zřetelnou aluzí na hospodářskou a sociální krizi třicátých let minulého století.

Autor nenapodobuje klasickou pohádku, ale vychází z ní. Vytváří vlastní pohled na pohádkový svět, karikaturu našeho i pohádkového světa. K tomu slouží především proměna chování tradičních postav (např. maloměšťáctví Vílí královny). Pohádka zapadá do kontextu Poláčkovy tvorby – humoristy a

⁶⁸ Poláček, K. *Edudant a Francimor*. Praha : Albatros, 2003, str. 31.

⁶⁹ Poláček, K. *Edudant a Francimor*. Praha : Albatros, 2003, str. 106.

⁷⁰ Poláček, K. *Edudant a Francimor*. Praha : Albatros, 2003, str. 93.

kritika. Zpracování tematiky do formy pohádky slouží k jinému pojetí jeho celoživotní snahy zesměšnit lidské vlastností (např. strach, pomlouvačnost, závist), ale i pobavit čtenáře. Dílo překračuje pojetí tradiční pohádky. Získává nové, v tradiční pohádce chybějící, funkce (kritika společnosti, parodie, zesměšnění). Nedochozí pouze k destrukci na rovině postav, ale i k destrukci pohádky samotné.

3.1.7 Josef Lada

J. Lada pozměňuje klasické pohádkové příběhy a motivy, u nichž předpokládá, že je dětský čtenář zná. Převrací či neguje i typické charakteristiky postav a jejich ustálené funkce v ději. Ve třicátých letech publikoval pro děti dvě díla, která destrukují mýty o nadpřirozených bytostech: *Bubáci a hastrmani* (1939) a *Pohádky naruby* (1939).

Děj knihy *Bubáci a hastrmani* se odehrává ve vesnici Syslov, kterou spolu s lidmi obývá vodník Brčál se svým synem Pulcem. Syslov je zapadlá víska, kam nevedou pořádné cesty a kam nechodí turisté. „*Vesnička Syslov leží stulena uprostřed lesů, které se táhnou do nepřehledné dálky.*“⁷¹

Nechybí tradiční časová pohádková neurčenost. Postavy připomínají pohádku v tradičním duchu, např.:

Vodník jezdí po souši a vypadá jako jeden z občanů. Moderně pojatý je jeho syn. Chodí do školy společně s dalšími dětmi. Vodnictví a strašení je, podobně jako u Poláčka, prezentováno jako živnost. „*Vany by se měly zakázat, všichni lidé zase – marš! – koupat se do rybníků, aby ubylo nezaměstnaných vodníků.*“⁷²

Různá administrativní omezení musí překonat **strašidlo Mulisák**. Potřebuje k provozování živnosti povolení od úřadující hlavy obce. Má přesně vymezenou pracovní dobu. Ke strašení používá moderní kouzelné předměty –

⁷¹ Lada, J. *Bubáci a hastrmani*. Praha : Albatros, 1969. str. 5.

⁷² Lada, J. *Bubáci a hastrmani*. Praha : Albatros, 1969, str. 56.

mlýnek na počasí, létající sáně. Umí se proměnit v koně. Pohádkové bytosti pomáhají lidem, např. se zloději, aj.

Děti vodníka a strašidla si po dosažení dospělosti musí najít zaměstnání, které bude prospěšné lidem. Pulec se stává porybným, Bubáček – teď už Bubák, se vrací z ciziny a zakládá továrnu na strašáky do zelí. Když zkrachuje, vrací se ke starým způsobům strašení, tedy k tomu, co celé generace strašidel osvědčily. Autor tak ukazuje, že zkušenosti a postupy starších, bývají lepší, než převratné novinky.

Lada chtěl dětem příběhem ukázat, že bytosti, kterými je straší jejich rodiče, jsou ve skutečnosti „obyčejní strejcové“, kteří mají také problémy se svými dětmi, jež jsou např. líné i strašit (viz Mulisákův syn Bubák).

V *Pohádkách naruby* Lada aktualizuje dětskému čtenáři známé pohádky.

V pohádce **O Červené karkulce** hledá vlk něco k snědku a náhodně potká Karkulku. Vypravěč pohádku jasně místně vymezuje a tím přibližuje čtenáři.⁷³ Vlk se Karkulky chce zeptat, kde bydlí babička: „*I má úcta – nazdar – dobré jitro! Tak jak jde letos násobilka? To se jenom řekne: sedmkrát sedm je padesát jedna – a už píše pan učitel jedničku! A copak dělá tvoje babička? Oč, že je to stará paní Babáčková, číslo osm za kostelem v Kozí ulici!*“⁷⁴ Od Karkulky se dozvídá jméno i adresu babičky. U babičky nalézá gramofonové desky, které považuje za koláče, a mazání na revma, které se snaží pít.

Na první pohled je patrná autorova snaha o humorné vyznění. Vlkova neznalost násobilky a jeho nenápadné vyzvídání adresy jsou pro malé čtenáře snáze pochopitelné.

⁷³ Pohádka se odehrává ve Zvánovicích.

⁷⁴ Lada, J. *Bubáci a hastrmani*. Praha : Albatros, 1969, str. 93.

Výrazný je také jazykový styl vlkovy promluvy. Postavu vlka jeho mluva přibližuje hodnému dobromyslnému strýčkovi z vesnice, jehož záměrem není někomu ublížit.

Klasická pohádka je opět obohacena o reálie moderní doby – gramofonové desky, automobil, mazání na revma. Lada proměňuje celou původní zápletku pohádky O Červené karkulce. Vlk se sice ptá na cestu k babičce (původní motiv jako východisko), ta ale není (narozdíl od předlohy) doma. Posunují se i další motivy. Negativní postava vlka neumírá, ani vlk nikoho nesežere. Naopak je na konci polepšen a jako odměnu dostává koláč. Příběh tak získává novou pointu.

V pohádce **Sedm krejčů a jedna moucha** má rytíř, u něhož bychom předpokládali tradiční pohádkovou vlastnost – neohroženost, strach z mouchy. „*Rytíř Jíra, který jednou rukou tygry chytal jako raky, skoro se třásl strachy, když se blížil k chaloupce sedmi krejčů.*“⁷⁵

Aktualizace postavy rytíře spočívá v nepředpokládané vlastnosti – strachu. Lada ukazuje rytíře a vzor mnoha kluků v novém světle – jako běžného člověka se všemi jeho vlastnostmi.

Ladova pohádka **O perníkovém dědkovi** má předlohu v klasické pohádce O perníkové chaloupce. Již v názvu dochází k posunu názvu klasické pohádky. Opět vychází z původní zápletky, (bloudění ztracených dětí v lese, věznění ježibabou, kterou porazí a utečou) kterou přepracoval. Vyměňuje role původních postav:

Zježibaby je perníkový dědek, jež se vydává společně s manželkou perníkovou bábou na cestu do světa. Místo perníku ochutnávají slaměné došky. Chalupník je zavře do chlívku a zavolá policajta Šarapatku. Přebírají tak

⁷⁵ Lada, J. *Bubáci a hastrmani*. Praha : Albatros, 1969, str. 107.

původní roli Jeníčka a Mařenky. Ostatní motivy zůstávají. Provinění, krádež a ničení střechy, je potrestáno uvězněním postav.

Chalupníkovy **děti Jeníček a Mařenka** jsou zvědavé a jdou ke chlívku. „*Děťátka, batolátka, dejte nám něco na zhubnutí a my vám za to dáme celou psí boudu z perníku!*“⁷⁶ Motiv vykrmení dětí je negován, otočen naruby. Postavy dědka a báby chtějí hubnout.

Demytizace spočívá ve výměně rolí jednotlivých postav a negaci původních motivů. To je v Pohádkách naruby především zdrojem zábavy, ale i ponaučení (cizí věci se neničí).

Pohádkové postavy vzpomínají na staré časy. Lada tak dává najevo, že se změnila doba. Staré feudální časy rakouského mocnářství nahradil demokratický stát. Přišla doba převratných objevů a novinek (rozhlas, telefon, automobil). Je proto čas aktualizovat tradiční pohádku a přiblížit ji soudobým dětem. „*Jářku, bábo, neplet' si to se starými zlatými časy, kdy směly děti volně chodit do lesů!*“⁷⁷

Typické pohádkové postavy tu vstupují před dětskou fantazii zbaveny veškeré své strašidelnosti. Mají běžné lidské trampoty a starosti. Chodí do školy, provozují živnost a přizpůsobují se moderní době (např. hledají zaměstnání ve prospěch lidí, vodník se stává porybným). Lada ukazuje strašidelné postavy klasických pohádek v novém světle. Jejich hloupost v případě vlka z Červené karkulky, lidskou zbabělost v případě rytíře Jiřího nebo poctivost a pracovitost v případě strašidla Mulisáka. Účinku dosahuje pomocí aktualizace charakteristiky tradičních pohádkových postav. Jejich zobrazení v novém světle.

⁷⁶ Lada, J. *Bubáci a hastrmani*. Praha : Albatros, 1969, str. 118.

⁷⁷ Lada, J. *Bubáci a hastrmani*. Praha : Albatros, 1969, str. 111.

3.2 Charakteristika typů destrukce mýtu a návrh třídění autorů

V tvorbě meziválečných autorů české autorské pohádky, narušující mýty o nadpřirozených bytostech, můžeme vysledovat několik tendencí. Shodný je záměr autorů: výchovné působení na dětského čtenáře, aktualizace pohádky v moderní době a snaha pobavit. Rozdílné jsou způsoby práce s postavami a motivy a postup výstavby příběhu.

3.2.1 Autoři „adaptující“⁷⁸ folklorní pohádku

Do této kategorie patří **Jiří Mahen** a **Vladislav Vančura**.

Jiří Mahen vychází z tradičních syžetů, které různě retušuje a kombinuje a obohacuje. Vtiskuje tím pohádce osobité rysy. Snaží se sloučit nové myšlenky a životní postoje s tradiční pohádkovou atmosférou. Ukazuje smysl pro spravedlnost, lásku k přírodě a soucit se zvířaty. Má stále poměrně blízko k tradičnímu pojetí pohádky, čerpá z ní, napodobuje ji. Jen málo pohádek překračuje tradiční pojetí a destrukuje mýty o nadpřirozených bytostech. Nenabourává tak pohádku jako celek, jen do ní vnáší nové či pozměněné postavy a motivy, (např. proměna postavy čerta, z motivů jmenujeme části pohádky O perníkové chaloupce v Mahenově Noci duchů.)

Nadpřirozené bytosti se v Mahenově pojetí liší jen částečně od tradičních pohádkových postav, např. čert je svými vlastnostmi podobný více k člověku. Pokud se ukáže soužití s člověkem jako nemožné (demoralizace postav), musí

⁷⁸ Adaptací je myšlena práce s původními syžety pohádek, přizpůsobení klasické pohádky novým požadavkům jako celku.

pohádkové bytosti ze světa zmizet. Přestává platit jejich původní pohádkový obraz – tradiční polarita na postavy zlé či dobré i jejich spravedlivost.

V Mahenových pohádkách chybí některé prvky klasické pohádky. Zcela schází vstupní a závěrečné formule, neobjevuje se triáda ani opakování určitých pasáží. Naopak zůstává dodržena původní kompozice klasických pohádek a je zachována gradace děje. Objevují se motivy tradiční pohádky - motiv cesty za zploditeli a motiv jejich hledání (O ošklivém káčátku). Ztracený čert (vychovávaný babičkou, tedy sirotek) hledá své místo ve společnosti.

V příběhu se objevuje postava autora. Dochází k obohacení pohádkové prózy novými literárními postupy (autor je přítomen jako vypravěč v díle). Naopak zachováno zůstává původní poslání pohádky – pohádka je vyprávěním (kromě posluchače – autora v příběhu vystupuje vypravěč liška). Nechybí ani didaktický záměr (jako v klasické pohádce).

V knize Dvanáct pohádek dochází k místní lokalizaci. Objevují se náboženské prvky (běžné již u Erbena a Němcové). Postavy se modlí a čtou bibli.

Pohádka Vladislava Vančury má didaktické tendence. Ty jsou na pozadí příběhu, kde převládá estetická funkce. Ukazuje malým čtenářům, že se není proč bát, že strašidla neexistují, protože je to jenom výplod fantazie. Strach z nadpřirozena může překonat láska, která také proměňuje charakter hlavních postav. Strašidlo se mění v přítele.

Patrný vliv tradiční pohádky najdeme především na rovině postav. Hlavní postava, medvědář, je chudý tulák a sirotek (handicap). Objevuje se též motiv cesty – putují s medvědem světem. Postava strašidla představuje charakterově hodné a přátelské stvoření. Odlišuje se tak od tradičních pohádkových démonů. Chybí čarovné předměty.

Z hlediska kompozice se Vančura nedrží tradičních prvků, které se při výstavbě textu tradičních pohádek objevují. I když nechybí vstupní formule, která děj umísťuje do vzdálené minulosti (zpochybnění pravdivosti),

neobjevuje se např. gradace či retardace pomocí trojího opakování ani opakování pasáží. Chybí tradiční postavy (princezna, král, Honza, drak, obr, aj.) i motivy (vysvobození, zakletí, porušení tabu, apod.)

3.2.2 Pohádky naruby

Do kategorie spadá pohádková tvorba **Josefa Lada a Karla Poláčka**. Jedná se o parodii lidové pohádky, pohádku „vzhůru nohama.“ Je potlačen didaktický záměr, do popředí plně vystupuje hlavní funkce estetická a relaxační.

Josef Lada obohacuje klasickou pohádku o fakta současné doby. Pohádkové bytosti ukazují znavené strašidelnosti. Mají obyčejné lidské nesnáze a starosti. Navštěvují školu, pracují, adaptují se moderní době.

Ukazuje strašidelné postavy klasických pohádek v novém světle. Jejich hloupost, zbabělost, nebo naopak poctivost a pracovitost. Přepracovává tradiční charakteristiky pohádkových postav. V příběhu je ukryt didaktický záměr (staré metody a postupy bývají lepší, než nové, cizí majetek není radno ničit, aj.).

Soužitím s člověkem postavy nijak netrpí. Pružně se přizpůsobily nové době.

Celou sérii přepracovaných klasických pohádek nabídl J. Lada v Pohádkách naruby. Mění ji nejenom na úrovni postav, ale též paroduje samotné příběhy. Naruby je nejenom původní fabule klasického textu (Babička Karkulky není doma, vlk se polepší), ale i motivy (perníkový dědek s bábou se vydávají do světa). Naopak zůstává např. motiv cesty na zkušenou (Bubáček) i motiv kouzelného předmětu. Ty ale figurují jako pomůcky sloužící pro chod živnosti (mlýnek na počasí).

V jazykové rovině zachovává vypravěč charakteristické obraty postav, například zaklení (mordyjekopyto). Tematicky se objevuje problém doby – např. nezaměstnanost (v souvislosti s nezaměstnanými vodníky) aj.

V kompoziční rovině narušuje plynulost narace vypravěč. Do vyprávění vstupuje vlastními postřehy, komentáři a připomínkami.

V příběhu Karla Poláčka se podobně jako u Lady pohádkové bytosti adaptují na požadavky nové doby. Kromě rodiny Edudanta a Francimora, jejichž matka provozuje živnost a oni chodí do běžné školy (podobně jako Bubáček a Pulec), ale žijí pohádkové bytosti v odlehlém lese (běžně nepříjdou do styku s obyčejnými lidmi). V příběhu není tolik otevřená konfrontace světa pohádkového a reálného jako u Lady.

V jazykové rovině se objevují reminiscence na několik stylů. Objevuje se lexiko obchodního žargonu, styl slohové práce i výrazy z laciných sešitů s detektivkami. Jazyk postav je hovorový, objevují se úryvky písní a frází, což postavy přibližuje lidem. Objevují se parafráze celých promluv odposlouchaných z běžné lidské komunikace. V rovině intertextové cituje Poláček díla jiných autorů. Vše působí humorně. Poláček záměrně vyprávění zlehčuje.

Tematicky nový je odraz mimoliterární reality. Podobně jako u Čapka se v textu objevují soudobá témata, jako je nezaměstnanost, či politická krize, maloměšťáctví.

Kompozičně se Poláček vymyká stavbě klasické pohádky (podobně jako Vančura). Stejně nezůstaly ani motivy (čarodějnice pomáhá lidem, létající koště je motorka, loupežníci jsou zbabělí). S původní pohádkou spojuje Poláčekův text existence pohádkového světa, který funguje paralelně se světem lidí, aniž by do něho nějak výrazněji zasahoval.

3.2.3 Pohádky napodobující lidovou pohádku

Pohádky **Heleny Malířové a Marie Majerové** se odehrávají jako folklorní pohádka na odlehlém místě, v neurčitém pohádkovém světě. Autorky adaptují pohádku v duchu socialismu. Demytizace tradičních postav spočívá především v jejich proměně: postavy hlásají levicové názory autorek (Honza je budovatel, kněžna rozdává majetek chudým, apod.). Bud' prezentují emancipační principy moderní společnosti, nebo šíří myšlenku revoluce a nastolení spravedlivého komunismu. Účelem je poučení, přesvědčení a výchova čtenáře. Dochází k přílišnému zdůraznění didaktické funkce pohádky na úkor estetiky. Úroveň textu tím trpí.

V jazykové rovině dochází ke schematickému užití frází a klišé. Malířová se nevyvarovala patosu. V kompozici zůstávají některé rysy klasické pohádky. Chybí vstupní formule, opakují se však některé fráze (přes hranice jednotlivých příběhů) z důvodu identifikace dítěte s obsahem. Tradiční postup klasické pohádky zde slouží k podpoře levicových ideálů.

Objevuje se motiv cesty světem (pták ohnivák jako hlasatel revoluce u Malířové a handicapovaný hrdina - chudé děti často bez rodičů u obou autorek). Příliš černobílé je dělení světa na dobro a zlo. Zlo zastupují majetní a vládnoucí, kteří v některých případech prohlédnou.

Absenci pohádkových bytostí můžeme považovat za další prvek demytizace. Z tradičních postav užila postavu kouzelného dědečka, který je v jejím pojetí dělníkem a stává se učitelem života. Malířová napravljuje některá „nedopatření“ klasické pohádky. Popelka si bere chudého chasníka, babička Karkulky se přestěhuje do domova seniorů. Kouzelný předmět – jehla slouží k usnadnění práce pro obživu.

Autorky se napodobením lidové pohádky a její modifikací v duchu levicových ideálů snaží o výchovné působení na čtenáře. Přílišný důraz na didaktickou stránku potlačuje estetickou funkci příběhů. Přílišná schematičnost degraduje úroveň textů.

3.2.4 Prolnutí pohádky s civilním světem

Bratři Čapkové vytvořili v pohádkách nový pohled na náš svět, ve kterém nadpřirozené postavy jsou, ale asimilovali se. Postavy jsou podobně jako u J. Lady a K. Poláčka postaveny proti realitě civilizace, nezbyvá jim, než se s ní sžít a hledat jiné uplatnění. Rozdíl spočívá především v reálnosti zobrazeného světa. K. Čapek umísťuje své příběhy do reálnějšího rámce než Majerová, Malířová či Mahen a Vančura.

Tradiční pohádka slouží především jako zdroj postav a motivů, se kterými vypravěč volně nakládá. Proměnou prošly postavy v několika rovinách. Adaptují se na změněné podmínky, přijímají pravidla moderní doby a civilizace, využívají hlouposti lidí – žádají za dary odměnu, apod. Nadpřirozené bytosti vyhledávají pomoc lékaře (hejkal, čaroděj), slouží člověku (světýlka, loupežník Lotrando), mají běžné lidské vlastnosti i starosti (vychytralost pohádkové babičky). Přibývají (podobně jako u Lady a Poláčka) původně nepohádkové postavy policistů, úředníků, učitelů a lékařů.

V jazykové rovině mají postavy specifický slovník i obraty. Mluví nespisovně, používají nářečí. Zjemnělý loupežník Lotrando se omlouvá za přepadení vzletnou francouzštinou, ostatní loupežníci klejí, apod. Názvy postav mohou působit komicky a mnohdy též vystihují jejich charakter (detektiv Všetečka, skřítek Tiňtera, loupežník Kujón). Lékaři hovoří odborně (i pseudoodborně⁷⁹), loupežníci žargonem zlodějů. Bratři Čapkové kumulují synonyma kvůli přiblížení textu mluvené výpovědi a plní i didaktické záměry obohacení slovní zásoby dětí.

Z klasické pohádky zůstávají některé motivy. Motiv cesty (Tulácká pohádka), motiv daru (Velká kočičí pohádka) či motiv zápasu s drakem (Velká policejní pohádka). Příběhy obohacuje situační humor, jehož prostřednictvím autoři parodují a zesměšňují některá povolání (např. úředníci počítají kočce

⁷⁹ Viz šarlatáni v pohádce O princezně solimánské.

drápy, matce krále vlasy, vpád známých detektivů mezi loupežníky). Zpochybněna je magičnost čísel.

Objevují se aluze na jiná díla, naraci retarduje vypravěč poznámkami, vystupuje z děje a oslovuje recipienta. Mnohé pohádky jsou rámcové. Některé pohádky obsahují vstupní a závěrečné formule, které jsou od klasických odlišné, pojaté v duchu dané pohádky (Magiáš je živ dosud a přemýšlí, je tomu už náramně dávno, apod.).

Karel Čapek se snaží obnovit pohádku jako moderní literární útvar (viz Vařejková, 1994). Vrátit ji dětem a zachránit v moderní době, kdy řada literárních vědců pohádku odsoudila k zániku. Chce ji naplnit soudobými skutečnostmi, lidskými vztahy a viděním světa.

3.2.5 Shrnutí

Hranice mezi uvedenými kategoriemi nejsou nijak ostré. Problémem může být například zařazení Josefa Lada. Ten nejen tradiční motivy převracel, ale též se snaží (skrytě) o výchovu čtenáře a o začlenění moderních vymožeností tehdejší společnosti do pohádky.

Karel Poláček, Josef Lada i Karel Čapek karikují postavy, které umísťují do reálného světa, kde vyniká jejich odlišnost od reálného, nemytického světa. Nadpřirozené postavy se nemohou ve styku s civilizací chovat jako v tradičním pohádkovém příběhu. Částečně nebo úplně přejímají zákonitosti civilizace a snaží se o bezproblémové soužití s člověkem. K tomu je člověk může donutit i násilím (viz u Karla Čapka souboj policistů s drakem).

Všem uvedeným autorům šlo o modernizaci. Došlo k aktualizaci jednotlivých prvků klasické pohádky. Nejmarkantnější proměnou prošly u všech autorů postavy. Každý z autorů zvolil jiný přístup jejich aktualizace, vždy ale pohádkové bytosti vystupují zbavené některých či dokonce všech nadpřirozených schopností. U K. Čapka pak nadpřirozené schopnosti selhávají

(víla si zlomí nohu). Samy pohádkové bytosti vzpomínají na staré časy a dávají najevo, že se změnila doba, (viz J. Lada).

Bylo třeba najít nový způsob tvorby pohádek. Jedním z postupů, kterému jsme se věnovali v této práci, se stala destrukce tradičních pohádkových motivů a demytizace pojetí nadpřirozených bytostí. Tento trend pokračoval v tvorbě českých autorských pohádek i po druhé světové válce v díle Jana Drdy, Jana Wericha, Miloše Macourka, aj.

4. Autorská pohádka psaná dětmi, pohádka v očích dětí

4.1 Představení projektu

Na téma destrukce mýtu o nadpřirozených silách v české meziválečné autorské pohádce byl vytvořen a uskutečněn krátkodobý projekt, využitelný na základní škole v hodinách literární výchovy a slohového výcviku v 5. – 9. třídě. Projekt je rozvržen na tři vyučovací hodiny, dvě hodiny literární výchovy a jednu hodinu slohového výcviku. (Hodiny nemusí následovat bezprostředně po sobě.)

Škola: ZŠ Jenišovice

Třída: 5., 6., 9.

Předmět: Český jazyk – slohový výcvik a literární výchova

Pomůcky: Okopírované ukázky z knih pohádek českých meziválečných autorů (J. Lada – Bubáci a hastrmani, K. Čapek – Devatero pohádek, K. Poláček – Edudant a Francimor), sešity.

Téma: Tvůrčí pojetí pohádky autory třicátých let minulého století.

Cíl: Poučení o české meziválečné autorské pohádce a schopnost vytvořit vlastní pohádkový text s prvky demytizace. Účelem je zjistit, jak dnešní děti vnímají pohádku, jaké artefakty současné doby by užily a jak se realita promítne do pohádky. Dílčím cílem je vzbudit u dětí zájem o meziválečné autory a četba jejich děl.

Motivace:

a) **Učitel:** Znalost lidových pohádek by měla patřit k všeobecným znalostem žáků. Každý by měl také vědět, že v české literatuře existuje vlna autorských pohádek, které z odkazu lidových pohádek čerpají.

Měli bychom si uvědomit, jak velkým literárním odkazem naše národní literatura je a pokusit se porozumět záměrům meziválečných autorů, kteří se

snažili o uchování slovesného odkazu našich předků, v tomto případě lidové pohádky.

b) Žáci: K motivaci slouží ukázky z pohádek J. Lady a K. Čapka. Po přečtení textů a jejich společném rozboru dostávají děti za úkol vytvořit text stejně zábavný a hravý s využitím vlastních námětů a postupů.

První hodina – literární výchova:

Práce žáků ve třídě v malých skupinkách. Úkoly učitel odstupňoval podle čtenářské vyspělosti žáků (tendence vést žáky ke vzájemné spolupráci a pomoci). Žáci měli zjistit:

a) Z jakých děl a od jakých autorů pocházejí okopírované ukázky.

b) O jaký literární útvar se jedná.

c) V čem spočívá rozdíl ukázky autorské pohádky od klasické pohádky (předpokládáme všeobecnou znalost klasické pohádky, jinak lze přidat ukázkou tradičních pohádek a texty komparovat).

Alternativním úkolem v realizování projektu, který nebyl uplatněn, ale mohl by být: charakterizovat tradiční postavy ve srovnání s postavami v ukázkách.

Dílní závěry: společně s učitelem žáci odkryli nejdůležitější rozdíly autorské a klasické pohádky. Z následujícího výkladu učitele se žáci dozvěděli, co je to destrukce mýtu o nadpřirozených silách⁸⁰ a proč k ní v díle českých autorů pohádky mezi válkami docházelo⁸¹.

Hodinu uzavřel zápis probrané látky do sešitů.

Reflexe: Žáky hodina bavila zejména díky pro ně netradiční skupinové práci. Vyšší úspěšnost s rozpoznáváním autorů byla v deváté třídě. Jisti si nebyli jen u Poláčka. Naopak v páté poznali jen Ladu. Souvisí to s jejich čtenářskou zkušeností a probranou látkou. S plněním dalších úkolů žáci problémy neměli.

⁸⁰ V méně odborné formě.

⁸¹ Viz kapitola 3.2 Charakteristika typů destrukce mýtu a návrh třídění autorů.

Druhá hodina – slohový výcvik:

Úkol vytvořit vlastní autorskou pohádku s prvky aktualizace charakteristiky pohádkových bytostí.

Dílčí závěry: Cílem bylo převedení tradičních pohádkových postav do prostředí dnešní doby civilizačních výtvarníků.

Reflexe: Děti si samy vyžádaly, aby byla jejich tvorba limitována výběrem pohádkových postav. Učitel tady vypsali několik postav, které se měly v práci žáků objevit.

Některé děti, především v páté třídě, nestihly práci dokončit v rámci vyučovací hodiny, dokončily ji proto za domácí úkol.

Třetí hodina – literární výchova:

Rozbor jednotlivých pohádek a vyhodnocení.

Dílčí závěry: Žáci sami hodnotili pohádky svých kolegů a s pomocí učitele rozebírali použité demytizační postupy. Následně hledali postupy ze svých prací v ukázkách z děl meziválečných autorů (viz první hodina).

Reflexe: Pro žáky nejzábavnější ale zároveň nejvíce poučná hodina. Sami si vyzkoušeli práci spisovatelů. Stáli před stejným úkolem jako Lada, bratři Čapkové a Poláček. Nyní slyšeli práce kolegů a mohli je porovnat s literárními vzory. Zejména v posledním ročníku musel učitel žáky tišit. Četba pohádek u nich vyvolávala veselí.

Tabu není (především v posledním ročníku) téma drog a alkoholu. Žáci otevřeně reflektují své zkušenosti a nebojí se o nich diskutovat s učitelem (snad proto, že se jedná o praktikanta, který je jen o pár let starší). Alkohol konzumují většinou na oslavách (*patří to k tomu, uvolní mě to, uvolní atmosféru, apod.*). Ke zkušenosti s měkkými drogami (marihuana), se přiznává jen jeden žák. Opět popisuje stavy uvolněnosti (*hodí mě to do pohody*).

Při reflexi navrhovali žáci svým kolegům tři známky od jedné do pěti⁸²: umělecký dojem, splnění úkolu demytizace a schopnost zapojit všechny postavy. Zvítězil žák s nejvyšším počtem bodů, který byl oceněn jedničkou.

Žáky tento způsob výuky zaujal a bavil. Snad i pro to, že jejich učitel jiné metody, než je frontální vyučování, nepoužívá. Též splnili očekávání, když zvolili stejné postupy demytizace jako meziváleční autoři.

4.2 Vyhodnocení projektu

4.2.1 Postavy a jejich nové pojetí v pohádkách žáků páté a šesté třídy

Pojetí jednotlivých postav pomocí citace autorských prací dětí:

Kouzelník

Kouzelník je v pohádkové říši smutný, že si z něho všichni dělají legraci. Odjede do pustiny, kde dva roky přemýšlí, proč je všem pro smích. Vrána mu poradí, že existuje země, kde kouzelníci umí nanejvýš vyčarovat zajíce, což je navíc jen finta. Kouzelník si na rady vrány vyčaruje artefakty světa lidí – letadlo a auto, se kterými se přesune do Francie. Nevídaný úspěch jeho kouzelnické show ho přiměje přestěhovat se natrvalo do světa lidí. (M. Randák, 5. třída)

Kouzelník přestal plnit své pohádkové funkce⁸³. Hledá proto nové uplatnění. Východiskem se stává přesun mimo rámec pohádkového světa, do civilizace. Nadpřirozené schopnosti pohádkové bytosti pomohou v jejím uplatnění ve světě lidí. Kouzelník nachází nový smysl života.

⁸² Podle stupnice známek ve škole.

⁸³ Viz Příloha č. 3.

Aktualizace použitá v pohádce se blíží pojetí pohádky Karla Čapka. Pohádková bytost využije své dovednosti k pomoci lidem či k prezentaci sebe sama. Navíc se v příběhu objevují civilizační artefakty. K přiblížení se lidem pomohou kouzelníkovi výtobytky civilizace – letadlo a automobil. Ty si však tradičně vyčaruje.

Princezna

Princezna Sedmikráska je příliš krásná, proto se nelíbí ani princům, ani chalupníkovi Jiřímu. Čarodějnice Fašpára ji promění v hloupou, ošklivou děvčetu. Jiří jí opět odmítá, ale čarodějnice ji zpět proměnit nemůže. „*A tak se jí žilo špatně až do smrti.*“ (P. Valeš, 5. třída)

Petr Valeš se inspiroval lidovou pohádkou, kterou „obrátil naruby“ po vzoru Josefa Lady. Příliš krásná princezna se nikomu z „obyčejných“ lidí nelíbí. Nový je také fakt, že se chce líbit chalupníkovi, tedy člověku na nižší společenské úrovni, který se v klasické pohádce musí princezně sám hrdinským činem a odvahou zalíbit.

Místo proměny ošklivé, zakleté princezny v krasavici je ale v pohádce vylíčen pravý opak. Díky magii se z princezny stává ošklivá hloupá děvčeta, která je opět odmítnuta. Kouzlo se navíc nedá odvolat, princezna se deklaruje.

Nedochází k žádnému ponaučení „naivní“ princezny, která chtěla chudáka. Výchovná funkce pohádky ale nemizí. Ponaučení zní, že každý si musí hledat sobě rovného, jinak zákonitě narazí. Logické je proto vyústění příběhu, který nekončí šťastně. Stejně jako některé pohádky Hanse Christiana Andersena⁸⁴.

V pojetí Lucie Roubíčkové je princezna nebojácná, nebojí se ani obra. Kouzelná babička jí poradí, že by mohla vysvobodit Honzu, který je v zakletí zlého vodníka. Aby to dokázala, musí splnit tři úkoly: obehrát čerta v mariáši,

⁸⁴ Některé motivy pohádky odkazují na Andersenovu Malou mořskou vílu.

vylézt na strom dřív než skřítek a přelstít čaroděje v hádankách. Dostává Honzu, kterého si odvádí do zámku. Poté, co mu ukáže svůj pokoj a své věci, představí ho králi a odejdou si lehnout do postele. Druhý den je svatba a za několik měsíců mají tři děti. (L. Roubíčková, 6. třída)

V příběhu se několikrát objevuje magie čísel: princezna plní tři úkoly, s Honzou má tři děti. Obrací se role nebojácného Honzy a zakleté princezny. Ta musí naopak vysvobodit Honzu. Díky svému důvtipu postupně porazí tři pohádkové bytosti. Poněkud dětsky zjednodušené, ale přesto moderně pojaté, je plození dětí. První noc tu předchází svatbu. Děti již nemají v povědomí pravidla svých prarodičů.

Celkovým pojetím se pohádka blíží pohádkám „naruby“ ve stylu Josefa Lady, především jeho pohádce O nebojácné princezně. Z pohádky je tentokrát zřejmé, že děti mají přehled o tvorbě českých meziválečných autorů pohádek a nechávají se jimi inspirovat.

Čert

Bohatý čert Daniely Kalajcidisové v pohádce Škaredá víla bydlí v ošklivé vile. Za ženu si bere kouzelnou babičku. Peklo obývá vodník, který nenávidí vodu. Princezna je v této pohádce veliký hříšník a vodník ji sní. V Atlantickém oceáně v hloubce 8 264 metrů bydlí Honza, jezdící v podvodní Fabii. Od kouzelníka dostává úkol vysvobodit princeznu, což se mu ale nepodaří. (D. Kalajcidisová, 6. třída)

V této pohádce se objevuje téma alkoholu⁸⁵, které podrobněji rozebereme ve zvláštním oddíle věnovaném pohádkám žáků deváté třídy. Zde se objevuje ze stejných důvodů: Když Honza nepřemůže obra, opije se fernetem. Objevuje se

⁸⁵ Toto téma se objevuje v pohádkách Jana Wericha (Až opadá listí z dubu). Tu znají v 6. třídě pravděpodobně z vlastní četby. V této škole se probírá až ve vyšších ročnících.

zde nešvar moderní doby, kdy lidé řeší své problémy alkoholem. V textu se odráží mimoliterární situace, kterou mohou děti znát ze svého okolí (rodina).

Aktualizace spočívá v převrácení některých motivů pohádky – z vodníka se stává čert, hříšná princezna netrpí v pekle, ale je sežrána. Pohádkové postavy jsou vytrhány z kontextu svých tradičních rolí. Čert vystupuje jako bohatý, úspěšný podnikatel, který si (i přes případný věkový rozdíl) bere kouzelnou babičku. Ta je v tradičních pohádkách vždy sama. Naopak do pekla je umístěn vodník, kterému paradoxně vyhovuje teplo a sucho. Přebírá tradiční roli čerta – trestá hříšnou princeznu.

Zajímavé je užití velmi přesného údaje (hloubka oceánu, kde žije Honza). Autorčina fantazie mu určila jezdit v podmořské Fabii. Tedy „vylepšené“ reálii současného života. Pohádka pak nekončí šťastně – Honza není ve vysvobozování princezny úspěšný.

Vodník

Vodník Tetof Veroniky Menghinové si jde do autobazaru, kde prodává skřítka, koupit auto. Vodník koupí stříbrné BMW. V zatáčce stopuje čert Duben, vodník ho odveze do vesničky Husa. Poslušně zastavuje před přechodem, přes který právě přechází kouzelná babička. Obr chytí princeznu, pronásleduje ho opilý král na koštěti. Honza s pomocí čaroděje obra zakleje v trpaslíka. (V. Menghinová, 6. třída)

Řetězec pohádkových postav, které rychle za sebou vystupují v této pohádce, nepoužívají až na čaroděje nadpřirozené schopnosti. Kouzelný artefakt – létající koště, slouží k pronásledování obra. V pohádce se objevují reálná místa. Husa je vesnice nedaleko Turnova, autorka zde bydlí. Autobazar se nachází v sousední obci Paceřice. Pohádkové bytosti se chovají jako lidé. Kupují auta či se opíjejí.

Honza

Honza v pohádce Kláry Nejedlové unesl kouzelnou babičku a požaduje za ni výkupné. Babička ho zakleje do princezny Jůlinky. (K. Nejedlová, 6. třída)

Postava Honzy jako princezny Jůlinky zůstává zakletá. V této podobě si bere recepčního Simona, který je zakletý v žábu. Nedochází k žádnému, v pohádce tradičnímu, ponaučení a napravení Honzy. Za únos kouzelné babičky následuje trest – zakletí. Paradoxně do princezny, která si bere zakletou žábu. Tedy volná práce s motivy, kdy si tradiční pohádkové postavy vyměňují role.

Nově je pojat motiv únosu. Autorka využila své postřehy a zkušenosti ze současných filmů i reality. Unesená (kouzelná babička) neslouží jako otrok či sluha únosce (Honza), ale je za ni vyžadováno výkupné.

Jako moderní artefakt se ve vyprávění objevuje mobilní telefon, kterým princezna Jůlinka telefonuje na recepci „*největší lektvárny na světě*“. Telefon se objevuje již v pohádkách K. Čapka či J. Lady. Vždy byl spojován s moderní dobou.

Děti páté a šesté třídy dodržují základní principy pohádky, jako je časová a místní neurčenost. Výjimkou je místní určení děje u Veroniky Menghinové (Husa, Paceřice). Pohádky začínají formulí „*Bylo nebylo*“, případně i dovětkem „*, ale já vím, že bylo.*“ V pohádkách se objevují artefakty moderní doby, jako je mobilní telefon, automobil či letadlo, stejně, jako tomu bylo u meziválečných autorů. Nejčastějším postupem aktualizace pohádky je převrácení motivů klasické pohádky, tedy pohádka naruby. Nechybí ani aktualizace tradičních motivů (např. únos, zakletí). Méně časté je představení pohádkových bytostí v novém světle či konfrontace pohádkových bytostí s moderním světem. Děti prokazují dobrou znalost lidové i autorské pohádky. Nechybí ani výchovná funkce, napravení postavy a závěrečné ponaučení.

4.2.2 Moderní pohádka v pojetí žáků deváté třídy

V pohádkách žáků devátého ročníku figurují hlavně rychlá auta a zbraně, a to překvapivě i u dívek. Postavy se často opíjejí nebo kouří marihuanu. V jednom případě Karkulka vraždila při jízdě na rychlé motorce kulometem pocestné.

Pro účely rozboru jsme vybrali dvě pohádky.

V pohádce Vojtěcha Bočoka dostane skřítek za úkol doručit autobusem posvátnou kuličku trpasličí Evropské radě do Bruselu. Důvodem je ochrana všech trpaslíků v České republice při vstupu do EU. Kuličku se snaží získat zlý čaroděj. Když ji trpaslíkovi nevezme, alespoň ji promění v šišku. Trpaslík se vydá tryskovým letadlem do Moskvy, kde mu z šišky udělá doktor Mendělejev opět kuličku. Tu trpaslík úspěšně doveze do Bruselu.

V pohádce se objevuje řada aspektů moderního života, jako je autobus, letadlo či Evropská rada. Obliba alkoholu v Rusku se odráží na dárku, který trpaslík Mendělejevovi přiveze – flaška fernetu. Česká republika vstupuje do EU. Trpaslíci mají svá práva.

Pohádkové bytosti jsou včleněny do reálného života a současné doby, kdy je např. třeba vyslanců do Bruselu, aby zastupovali zájmy určité skupiny. Shodně zůstávají motivy klasické pohádky: např. odměna pro doktora Mandělejeva za odvedenou práci či charakteristika postav, kdy je čaroděj zlý. Aktualizované jsou artefakty provázející příběh, např. letadlo, je určeno místo děje – Brusel.

Čaroděj se v pohádce Kateřiny Bočokové jmenuje Čáryfuk. Pracuje na letišti jako navigátor. Po vypití flašky fernetu se mu udělá nevolno, mění barvy „jako chameleón, chvíli byl modrý, zelený, žlutý a nakonec dokonce růžovofialový“. Trpaslík ho proto vezme k vodníkovi – doktoru

Mendělejevovi, který ho vyléčí.⁸⁶

Pohádka není dějově příliš složitá. Postavy jsou vytrženy z kontextu lidové pohádky a vloženy do reálného světa po vzoru pohádek Karla Čapka. Dnešní doba je prezentována tematikou alkoholu a protialkoholické léčby. Jméno čaroděje odkazuje na britský seriál pro děti z osmdesátých let minulého století, který několikrát reprízovala Česká televize.

4.2.3 Závěry

Děti aktualizovaly klasickou pohádku v duchu naší současnosti a obohatily ji o nejnovější realie doby. V jejich pohádce se objevují i témata alkoholu a drog, o kterých dokázaly otevřeně hovořit a v textu se s nimi vypořádat.

Sledování thrillerů a hororů se objevuje v mimoliterární zkušenosti dětí, která se v pohádkách zobrazuje tematicky, když se Karkulka mění v masového vraha.

V deváté třídě se objevuje v hojné míře **hra s jazykem** (např. střídání barvy pleti trpaslíka u K. Bočokové ve druhé ukázce z pohádek žáků deváté třídy), která odpovídá věku žáků, kdy je více rozvinutá slovní zásoba, např. kumulují přívlastky⁸⁷. V nižších ročnících převažuje pohádka naruby, tedy převrácení motivů klasické pohádky. V deváté třídě převládá představení pohádkových bytostí v novém světle, nebo se objevuje konfrontace pohádkových bytostí s moderní dobou a politickou situací (služební cesta do Bruselu, vstup ČR do EU).

Žáci 5., 6. a 9. třídy základní školy si nejen zopakovali a prohloubili své znalosti o autorské pohádce, ale následně si sami spisovatelskou práci vyzkoušeli při tvorbě vlastní autorské pohádky. Netradičně si tak upevnili nejen své znalosti, ale zkusili si i literárně zpracovat své představy.

⁸⁶ Shodné postavy jsou dány jejich výběrem, který si žáci deváté třídy sami určili a učitel je zaznamenal na tabuli.

⁸⁷ Viz Matyáš Del Campo, jeho holčička Sára je „holka neposedná, zvědavá, špinavá, chudá a ošklivá“.

V průběhu projektu žáci prokázali předpokládanou znalost postav i motivů klasické pohádky. Ohotně hledali rozdílné prvky a rysy, aniž by bylo třeba osvěžit znalosti klasických pohádek. Osvědčila se práce ve skupinách, kdy děti vytvořily týmy a docházelo ke kooperaci při rozdělení úkolů i jejich řešení v rámci skupiny. V deváté třídě žáci dokonce sami odhalili destrukci mýtu o nadpřirozených silách a dokázali ji reflektovat.

Při tvorbě vlastních pohádek si žáci vyžádali omezit výběrem postav, které v pohádkách uplatnili. V deváté třídě si dokonce nadiktovali, které postavy chtějí ve svých pohádkách použít. U některých žáků ale docházelo ke schematickému řetězení postav bez hlubšího využití fabulace.

5. Závěr

V destrukci mýtu o nadpřirozených silách v české meziválečné pohádce lze vysledovat čtyři proudy:

1. První proud jsme nazvali adaptací folklorní pohádky. Při tomto způsobu tvorby se autoři pokusili sloučit tradiční pohádky s novými myšlenkami a postoji. Vedle primární estetické funkce lze vysledovat latentní snahu naučit čtenáře lásce k přírodě a smyslu pro spravedlnost.

2. Pohádky naruby parodují klasické pohádky a obohacují je o realie současné doby. Autoři ukryli v příběhu didaktické cíle: učí odvaze a statečnosti a zbavují dětské recipienty strachu z nadpřirozena.

3. Pohádky napodobující lidovou pohádkovou tvorbu se snaží o adaptaci pohádky. Zůstávají původní zápletky, modifikují se jednotlivá témata. Aktualizace se dotkla postav, mění se některé charakteristiky.

4. Konfrontace pohádky s civilním světem. Objevuje se fiktivní náhled na reálný svět, ve kterém vystupují pohádkové postavy, jež stojí před úkolem najít cestu k soužití s člověkem.

Tvorba meziválečných autorů byla vyvrcholením snahy o modernizaci a přiblížení pohádky nové generaci čtenářů v době, kdy vědecké kapacity z oblasti literatury tvrdily, že pohádka už nemá dětem v moderní době co říci. Autoři aktualizovali pohádku pomocí demytizačních prvků. Aplikace těchto postupů však narušila pohádkový ráz textu. Nové postupy výstavby pohádky a pojetí postav, moderní realie doby i postupy tvorby textu vedly k vytvoření výše uvedených pohádkových typů. Autoři pracovali s materiálem klasické pohádky, ze kterého vycházeli a ke kterému se vraceli. Výjimkou jsou texty J. Wolkera a některé příběhy M. Majerové, kde chybí pohádkové bytosti.

S úkolem demytizace se vypořádaly také děti druhého stupně základní školy. Na základě znalosti pohádkové tvorby Karla Čapka a Josefa Lady

aplikovaly zásady aktualizace postav a demytizační postupy na motivy lidové pohádky. Provedený projekt ukázal, že děti dokáží reflektovat znalost lidové pohádky při tvorbě nového textu s pohádkovou tematikou a že postupy vymezené meziválečnými autory lze použít i dnes.

Práce měla za cíl zmapovat a charakterizovat snahu meziválečných autorů o aktualizaci pohádky, její přizpůsobení nové, moderní době a momentálním požadavkům, za využití destrukce mýtu o nadpřirozených silách. Snažili jsme se vysvětlit základní principy boření mýtů i cíle tvorby jednotlivých meziválečných českých autorů pohádek.

Přínos práce spočívá především v analýze tvorby českých meziválečných autorů pohádky, kteří svým dílem destrukovali mýty o nadpřirozených silách. Zajímavé poznatky přinesla i realizace projektu při výuce na základní škole. Projekt lze využít při výuce české literatury a slohu na druhém stupni základní školy či na střední škole. Je možné ho propojit i s jinými vyučovacími předměty – dramatickou výchovou, výtvarnou výchovou či dějepisem a občanskou výchovou.⁸⁸

Další práce na toto téma by mohly porovnat tvorbu českých meziválečných autorů pohádek s jejich tvorbou poválečnou a jejich následovníky z řad spisovatelů tvořících po druhé světové válce⁸⁹ či s tvorbou světovou.

Je zde řada autorů pohádek, kteří nezapojili ve svých textech nadpřirozené bytosti. Je otázkou, do jaké míry se v tomto případě (Wolker, Majerová) jedná o pohádky v tradičním smyslu a zda právě absencí pohádkových bytostí nedochází k demytizaci.

Na tuto práci by také mohly navázat práce didaktické z prostředí školy. Projekt nastínil některé oblasti bádání. Proč děti zobrazují ve svých pohádkách

⁸⁸ Viz Rámcové vzdělávací programy, podle kterých se bude vyučovat od školního roku 2007/2008.

⁸⁹ Po druhé sv. válce tvořil Josef Lada, na meziválečné autory velmi úspěšně navázal Jan Drda či Jan Werich. Z nejnovějších autorů pak například Miloš Macourek.

téma alkoholu a drog? Jaký vliv má na jejich pohádkovou tvorbu sledování televize, hororů a thrillerů? Jak na jejich literární zpracování působí počítačové hry? Jak dnešní děti chápou lidovou pohádku a jak vnímají odkaz sběratelů pohádek 19. století, pohádku literární? Jak se mění pojetí autorské pohádky mezi jednotlivými ročníky druhého stupně základní školy?

Téma pohádka a její tvorba je nevyčerpatelné.

5. Seznam pramenů a použité literatury

- ČAPEK, K. *Devatero pohádek*. 2. vyd. Praha : SNDK, 1964.
- LADA, J. *Bubáci a hastrmani*. 8. vyd. Praha : Albatros, 1969.
- LADA, J. *Nezbedné pohádky*. 6. vyd. Praha : Albatros, 1983.
- MALÍŘOVÁ, H. *Pod kaštanem*. Praha : SNDK, 1957.
- MAJEROVÁ, M. *Zázračná hodinka, kniha pro mládež*. Praha : SNDK, 1960.
- MAHEN, J. *Co mi liška vyprávěla*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 1996.
- MAHEN, J. *Dvanáct pohádek*. 2. vyd. Praha : Družstevní práce, 1948.
- POLÁČEK, K. *Edudant a Francimor*. 8. vyd. Praha : Albatros, 2003.
- VANČURA, V. *Kubula a Kuba Kubikula*. 11. vyd. Praha : Albatros, 1985.
- ČAPEK, K. *Marsyas, Jak se co dělá*. 5. vyd. Praha : Československý Spisovatel, 1984.
- BETTELHEIM, B. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha : Lidové noviny, 2000.
- BLAHYNKA, M. *Vladislav Vančura*. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1978.
- DVORSKÝ, L. *Hrdinové z pohádek*. 1. vyd. Liberec : Severočeské nakladatelství, 1969.
- GENČIOVÁ, M. *Literatura pro děti a mládež: Ve srovnávacím pohledu*. 1. Vyd. Praha : SPN, 1984.
- HÁJKOVÁ, A. *Knížka o Karlu Poláčkovi*. 1. vyd. Praha : Academia, 1999.
- CHALOUPKA, O., aj. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha : Albatros, 1985.
- JANÁČKOVÁ, B. *Přehled literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně. Fakulta Pedagogická, 1999.
- JEDLIČKA, J. *České typy, aneb: Poptávka po našem hrdinovi*. 1. vyd. Praha : 1992.
- PAVERA, L. – Všeticka, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc : Nakl. Olomouc 1998.

POLÁČEK, J. *Portréty a osudy: Postavy v próze Vladislava Vančury*. 1. vyd. Boskovice : Albert, 1994.

PROPP, V. J. *Morfologie pohádky: se studií Clauda Lévi-Strausse*.

1. vyd. Praha : Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1970.

STEJSKAL, V. *Moderní česká literatura pro děti*. Praha : SNDK, 1962.

TILLE, V. *Soupis českých pohádek*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1984.

Úhor. Kritická revue věnovaná literatuře pro mládež. Pardubice : Ot. Svoboda, 1913 – 1944

VAŘEJKOVÁ, V. *Česká autorská pohádka*. 2. vyd. Brno : Cerm, 1998.

VAŘEJKOVÁ, V. *Pohádky Jiřího Mahena*. 2. vyd. Brno : Masarykova Univerzita. Pedagogická fakulta, 1996.

VAŘEJKOVÁ, V. *Pohádky Karla Čapka*. 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita. Pedagogická fakulta, 1994.

VLAŠÍN, Š. *Jiří Mahen*. 1. vyd. Praha : Malantrich, 1972.

Internetové zdroje:

Peutelschmiedová, A. *O lidské řeči*.

Dostupný na <http://www.portal.cz/scripts/detail.asp?id=873>.

6. Seznam příloh

Příloha č. 1 – Charakteristika pohádky

Příloha č. 2 – Srovnávací tabulka tradičních a demytizovaných postav

Příloha č. 3 – Ukázky autorských pohádek dětí

Příloha č. 1

Charakteristika pohádky různými autory:

„Pohádky se rodí z potřeby vypravovat a z potřeby naslouchat.“

(Karel Čapek)

„Pohádka totiž není původně literatura, pohádka je povídání.“

(Karel Čapek)

“Pohádka je takové vyprávění, které se odvíjí od škůdcovství nebo od nedostatku k jeho odstranění a zároveň získání odměny.“

(Vladimír Jakovlevič Propp)

„Pohádky dobře vyprávěné a dobře pročitáné již v dětství připravují solidní základy pro pozdější stavbu celistvé integrované osobnosti dospělého člověka.“

(Vladimír Jakovlevič Propp)

„Není nevhodnějšího materiálu pro rozumovou výchovu mládeže než přesně zapisované lidové podání, jež je mnohdy spíš vhodným předmětem zkoumání patologa lidské duše než čtením pro dospělé“

(Václav Tille)

„Pohádky jsou jako démanty: Uměle vyrobené jsou falešné a pravé teprve broušením nabývají ceny“

(Václav Tille)

„Jako čtyři nepostradatelné vlastnosti pohádek vidím fantazii, vysvobození, únik a útěchu.“

(John Randal Reuel Tolkien)

„Pohádka je smyšlené ztvárnění víceméně všeobecných problémů, které vzniklo předáváním příběhu z generace na generaci.“

(Bruno Bettelheim)

„Všechny dobré pohádky dávají smysl na mnoha rovinách a pouze dítě může vědět, který z významů je pro něj v danou chvíli důležitý.“

(Bruno Bettelheim)

Srovnávací tabulka tradičních a demytizovaných postavTradiční pohádky:Autorské pohádky:

<p>Babička Vševědoucí, poradí, kde bydlí černokněžník, jak na zlého trpaslíka, kudy jít dál, kam kdo jde, čím přemoci draka, bez čeho se kdo neobejde. Dává dárek – kouzelný předmět. Vždy se objevuje sama a znenadání.</p>	<p>Mahen (O hloupém čertu) Babička kořenářka se ujímá čerta, aby ho vychovala. Umí kouzlit, ale bydlí v obyčejném stavení v lese. Malířová (Zázračná jehla) Babička přináší samovyšívací jehlu. Radí šičce, že by měl vládnout lid. K. Čapek (Velká kočičí pohádka) Babička přináší nekouzelný dar – kočku, za kterou si nechá zaplatit.</p>
<p>Čert Podobný člověku, porostlý chlupy, na hlavě má rohy, místo jedné nohy kopyto a má ocas. Odnáší hříšníky do pekla. Je vypočítavý, ale spravedlivý.</p>	<p>Mahen (O hloupém čertu) Čerti se opíjí, kradou, neumí létat. Ztracený čert se zabydlí u cikánů. Je zpupný a nevychovaný.</p>
<p>Dědeček Podobá se pohádkové babičce (viz výše). Objevuje se znenadání a umí ve všem poradit. Dává kouzelné dary a navíc umí splnit tři přání.</p>	<p>Majerová (Důlní inženýr a zlatá muška) Pán v pracovním obleku ukazuje dětem nespravedlivé zacházení s dělníky.</p>
<p>Drak Má jednu, dvě, tři, sedm nebo devět hlav. Chamtivý a zlý. Umí létat (má křídla) a chrlit oheň. Žije většinou v kamenné jeskyni, často zde vězní princeznu. O tu s drakem bojuje princ nebo chytrý Honza.</p>	<p>K. Čapek (Velká policejní pohádka) Nepřizpůsobivý drak se neprokáže domovní knížkou ani jiným dokumentem. Na strážníka chrlí oheň. Strážník přivolá posily. Neohrožené četnictvo draka přemůže.</p>
<p>Chudák Chudý může být v klasické pohádce nejen chalupník, ale i král. Má hrad, manželku a děti. Služebnictvo se mu rozuteklo.</p>	<p>Majerová (Důlní inženýr a zlatá muška) Chudý je dělník, který za malý plat pracuje v továrně či dole.</p>
<p>Kouzelník Obývá hrad, zámek, či sluj. Dobrý kouzelník pomáhá, zlý kouzelník škodí, používá černou magii, nazýván černokněžníkem.</p>	<p>K. Čapek (Velká kočičí pohádka) Kouzelník ukradne kočku, střetává se s detektivem. Zlý Magiáš se přestěhuje na Saharu, kde se snaží vyčarovat vodu.</p>

<p>Král/ královna Pohádkový vládce a panovník. Obývá hrad. Dobrotivý, moudrý a starostlivý, nebo zlý krutý a nelítostný.</p>	<p>Malířová (Zázračná jehla) Kněžna jako zástupce státu. Patří jí vše, co se vyrobí.</p>
<p>Lesní žínka, víla V pohádce tančí na pasekách, sotva se dotýkají země. Lákají noční poutníky a tancují s nimi do omdlení. Oblečené jsou jen do svých vlasů nebo do průsvitných závojų.</p>	<p>Malířová (Hastroš a víla) Nevhodná pro manželský život se strašákem – neumí vařit a šít. K. Čapek (Doktorská pohádka) Lesní žínka za ošetření slíbí, že odejde k divadlu. Poláček (Edudant a Francimor) Snadno se urazí, fanyanky na fotbalovém zápase.</p>
<p>Loupežník Schovaný v křoví u cesty přepadá pocestné. Pocestného, který nic nemá, zabije. Snaží se nahánět strach – má zbraň, dlouhé vousy a vlasy. Bydlí sám nebo s celou partou loupežníků. Bývají hrubí a nelítostní, nakradené poklady hromadí.</p>	<p>K. Čapek (Druhá loupežnická pohádka) Lotrando se naučí ve škole dobrým mravům. Vybírá mýtné. Poláček (Edudant a Francimor) Loupežníci hrají se školními dětmi fotbal.</p>
<p>Strašidlo Bílá paní, kostlivec, bezhlavý rytíř, duch, hejkal. Straší hlasem, zjevem, hlukem, v lese, na loukách, v noci i ve dne, na hradech či v jeskyních. Strašidla jsou malá i velká, škodná i neškodná. Vždy se snaží člověka vylekat, z čehož pak mají škodolibou radost. Škodná strašidla mohou člověka i rozsápat, sežrat či rozdupat.</p>	<p>K. Čapek (Velká doktorská pohádka) Ochraptělý hejkal přichází za doktorem, aby ho vyléčil. Za vyléčení doktorovi slíbí, že nebude strašit, odstěhuje se a dá se k opeře nebo k cirkusovým vyvolávačům, kde se jeho hlas dobře uplatní. Lada (Bubáci a hastrmani) Mulisák je svědomitý a pracovitý, používá moderní předměty.</p>
<p>Vodník/hastrman Nosí zelené oblečení, pokud ale jde ven z vody, přestrojí se za krajánka. Patří mezi zlé bytosti, topí lidi a vězní jejich dušičky. Mladá a krásná děvčata láká do svého vodního království na pentličky.</p>	<p>Poláček (Edudant a Francimor) Vodník hraje na saxofon, fotbalový fanoušek. Lada (Bubáci a hastrmani) Vodník pouští mlynáři vodu. Jeho syn chodí do školy. Vodník jako milý soused.</p>

Příloha č. 3

Ukázky autorských pohádek dětí

1. Petr Valeš, 5. třída: O krásné princezně
2. Marek Randák, 5. třída: Smutný kouzelník z říše pohádek
3. Klára Nejedlová, 6. třída: Bylo nebylo...
4. Veronika Menghinová, 6. třída: V jednom jezeře...
5. Daniela Kalajcidisová, 6. třída: Ošklivá vila
6. Lucie Roubíčková, 6. třída: V jednom království...
7. Vojtěch Bočok, 9. třída: U jedné vesnice...
8. Kateřina Bočoková, 9. třída: Pepa